

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

QARALI FİDAN İLQAR QIZI

**“Azərbaycan investisiya bazarının formalaşdırılması və inkişaf perspektivləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı – 060403

“MALİYYƏ” İxtisaslaşma – BANK İŞİ

Elmi rəhbər

i.e.d., dos. Kərimov A.E

Magistr proqramının rəhbəri

i.e.n., prof. R.M. Rzayev

Kafedra müdiri - i.e.d. Ələkbərov Ə.Ə

BAKİ 2016

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
------------	---

Fəsil I İnvestisiyalar və investisiya bazarının nəzəri əsasları.

1.1 Müasir şəraitdə investisiya fəaliyyətinin və investisiya qoyuluşlarının məzmunu və mahiyyəti	5
1.2 İnvestisiya bazarı anlayışı	12
1.3 İnvestisiya risklərini və risk dərəcəsinin müəyyən edilməsi metodları.....	17

Fəsil II Azərbaycanca investisiya bazarının formalaşması

2.1 Azərbaycanca investisiya bazarının inkişafının təhlili.....	30
2.2 İnvestisiya bazarının formalaşmasında dövlətin rolu.....	42
2.3 Daxili və xarici investisiyaların Azərbaycan investisiya bazarının formalaşmasında yeri.....	57

Fəsil III Azərbaycanca investisiya bazarının inkişaf perspektivləri

3.1 Azərbaycanca investisiya bazarının inkişafı yolunda həyata keçirilən siyasət.....	61
3.2 Xarici investisiyaların səmərəliliyi və cəlb olunma istiqamətləri.....	70

Nəticə.....	80
-------------	----

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar.....	82
------------------------------------	----

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı.Yeni iqtisadi sistemə keçid üçün Azərbaycanda hüquqi baza yaradılmış, yeni təşkilati-idarəetmə strukturları formalaşdırılmış, istehlak bazarı xeyli inhisarsızlaşdırılmış, iqtisadi idarəetmənin bazar vasitələrindən geniş istifadə olunması üçün iqtisadi idarəetmə strukturları yaradılmışdır.

Müstəqillik illərində həyata keçirilən sistemli və geniş əhatəli, siyasi və sosial iqtisadi islahatlar ölkənin sosializm iqtisadi sistemindən bazar sisteminə keçməsi üçün tələb olunan maddi-texniki bazanın yaradılması üçün iqtisadiyyata böyük həcmdə investisiya cəlb edilməsinə şərait yaratdı. 1995-2014-ci illərdə milli iqtisadiyyatın inkişafına bütünlükdə 164017milyon manat investisiya yönəldilmişdir. 2014-cü ildə 1995-ci ilə nisbətən əsas kapitalla investisiya 80 dəfə artmışdır.

İqtisadi inkişafı tarazlı etmək, məcmu tələbi artırmaq, fəal əmək resurslarından səmərəli və tam istifadə etmək, əhalinin yoxsulluq səviyyəsini azaltmaq, investisiyaların iqtisadi və sosial səmərəliliyini yüksəltmək, daxili tələbatı tam təmin edə bilən istehsal sektorlarına yönəldilən investisiyaların həcmi və dövlət gəlirlərini artırmaq kimi problemlərin həlli davam etdirilir. Ancaq ölkənin yenidən sənayeləşdirilməsi prosesini sürətləndirmək tələb olunur ki, bu da müəyyən disproportsiyaları aradan qaldıra bilər. Ölkə prezidenti demişdir: «Əgər biz öz iqtisadiyyatımızı şaxələndirməsək, yalnız və yalnız iqtisadiyyatımızı neft amili üzərində qursaq, böyük uğurlar əldə edə bilmərik» (1, 13.05.05).

2002-ci ildə Azərbaycan Dövlət iqtisad Universitetində çıxışında unudulmaz Heydər Əliyev demişdir: «Bazar iqtisadiyyatına keçid uzun prosesdir... yalnız bu prosesi ardıcıl surətdə həyata keçirərək Azərbaycanın iqtisadiyyatını daha çox inkişaf etdirə və xalqımızın rifah halı daha da yaxşılaşdırıla bilər... Eyni zamanda bu, nəzəriyyə ilə bağlıdır, dünya təcrübəsi ilə bağlıdır. Dünya təcrübəsini siz - bizim mütəxəssislər, alimlər, bu sahənin müvafiq işçiləri toplamalısınız. Nəzəriyyəni - yeni

nəzəriyyə icad etməyə ehtiyac yoxdur-ümumiləşdirmək, bizim iqtisadiyyatımıza uyğunlaşdırmaq sizin vəzifənizdir... İqtisadçılar gərək apardığımız islahatların hər birinin həm həyata keçirilmə prosesini, həm də nəticələrini təhlil etsinlər. Ola bilər, bundan yaxşı əsərlər də yazıla bilərsiniz. Bu da sizin elmi əsərləriniz olacaqdır» (1, 14.06.02).

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda investisiya bazarının formalaşmasını, investisiya bazarının fəallığını artıran idarə vasitələrindən təkmilləşdirilməsini və ölkəyə investisiya qoyuluşlarının artırılması üçün həyata keçirilən siyasətin ətraflı tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin , Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından , Mərkəzi Bankın məlumatlarından , iqtisadi ədəbiyyat və kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi – aşağıdakılardır :

- ❖ Azərbaycanda investisiya bazarı və onun Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında rolu;
- ❖ Azərbaycan investisiya bazarının inkişafında və səmərəliləşdirilməsində dövlətin rolu və həyata keçirdiyi islahatların işləmə mexanizmi ;
- ❖ İnvestisiya bazarının potensial sahələrinin tədqiqi
- ❖ Son illərdə qoyulan investisiyaların dövlətin inkişafında rolu.

Tədqiqatın strukturu. Dissertasiya işi girişdən , üç fəsildən , nəticədən və istifadə olunmuş ədəbiyyatdan ibarətdir.

I FƏSİL

İnvestisiyalar və investisiya bazarının nəzəri əsasları

1.1 Müasir şəraitdə investisiya fəaliyyətinin və investisiya qoyuluşlarının məzmunu və mahiyyəti

İnvestisiya – gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir. İnvestisiya obyektlərinə qiymətli kağızlar, əsas fondlar və dövriyyə vəsaitləri, məqsədli pul əmanətləri, elmi-texniki məhsul, əmlak hüququ və intellektual mülkiyyət hüququ daxildir. İnvestisiya fəaliyyəti subyektləri hasilat, tikinti və maliyyə kapitalı dövriyyəsi sahəsinə daha çox diqqət yetirirlər.

İnvestisiya proseslərin əsas kapitalın artırılması və yeniləşdirilməsi, struktur təkmilləşmələrinin həyata keçirilməsinə və istehsalın səmərəliyini yüksəldən digər bu kimi vəzifələrin icrasına yönəldilir. Ümumiyyətlə, investisiya qoyuluşlarını gələcəkdə gəlir əldə etmək üçün bu gün pul vəsaitlərinin maddi aktivlər və ya qiymətli kağızlar əldə edilməsinə sərfi kimi xarakterizə etmək olar. Mikroiqtsadi baxımdan dəyərləndirdikdə investisiya cari istehlakla deyil, gələcək istehlakla bağlı məqsədlərin əldə edilməsinə yönəldilən vəsaitlərdir və onu şərti olaraq aşağıdakı tiplərə bölmək olar :

- fiziki kapitala, o cümlədən avadanlıqlara, bina və infrastruktura, maşınlara investisiya;
- insan kapitalına, o cümlədən təhsilə investisiya;
- texnologiyaya, o cümlədən elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə investisiya;

- maliyyə aktivlərinə, o cümlədən səhmlərin, istiqrazların və digər maliyyə alətlərinin alınmasına investisiya.

Fiziki kapitala investisiya real investisiya, maliyyə aktivlərinə investisiya isə maliyyə investisiyaları adlanır. Real investisiyalar maddi cəhətdən hiss oluna bilən aktivlərə (torpaq, zavodlar, avadanlıqlara) investisiyalar formasında olur, maliyyə investisiyaları isə kağızda yazılmış kontraktları, məsələn, adi səhmləri və istiqrazlarda öz əksini tapır. Əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, həmçinin maddi istehsalın başqa formada inkişafına investisiya yönəldilməsi kapital qoyuluşları formasında həyata keçirilir. Kapital qoyuluşları real investisiyaların əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Kapital qoyuluşlarına tikinti-quraşdırma işlərinə, müxtəlif maşın və avadanlıqların, əsas fondlara aid olunan cihaz və inventarların alınmasına, tikinti obyektlərinin layihələndirilməsi ilə əlaqədar olan geoloji-kəşfiyyat, axtarış və gələcək tikintinin əsaslandırılmasına, tikinti üçün torpaq sahəsinin ayrılması və onun idarə heyətinin saxlanılmasına çəkilən xərclər daxil edilir. İnkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda investisiyanın əsas hissəsi maliyyə investisiyalarının, elementar iqtisadiyyatlarda isə real investisiyaların payına, payına düşür. İnsan kapitalı konsepsiyası, C.Kendrik, T.Şulç və digərləri tərəfindən XX əsrin 60-cı illərində hazırlanmağa başlanmışdır. İnsan kapitalının müasir konsepsiyasının əsasını H.Bekerin tədqiqatları formalaşdırmışdır.

İnsan kapitalı insanların sosial və iqtisadi fayda verən biliyini, vərdişini və digər xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bacarıq, bilik, səriştə və vərdiş əsasən öyrənmə və əmək təcrübəsi vasitəsilə qazanılır və həmçinin təbii qabiliyyətlərlə də müəyyən olunur. İnsan kapitalı ilə bağlı fikirlər çox əvvəllər də mövcud olmuşdur. İngilis iqtisadçısı A.Marşal öz əsərlərində qeyd edirdi ki, «təhsil tanınmadan ölə biləcək çoxlu insanların öz potensial qabiliyyətlərini açmağa imkan vermişdir. Bir böyük sənaye kəşfinin iqtisadi faydası isə böyük bir şəhərin təhsili üzrə xərcləri ödəməyə tamamilə kifayət edir». İnsan kapitalı nəzəriyyəsi gələcəkdə rifahın yaxşılaşdırılması nöqtəyi-

nəzərindən insan kapitalına investisiya qoyuluşunun səmərəliliyini qiymətləndirməyə imkan verir. Ehtimal olunur ki, həm investisiya qoyuluşunun ödənməsi, həm də xərclər müxtəlif formalarda mövcud olur. İnsan kapitalının formalaşması üçün birbaşa xərclərə istiqrazların və ssudaların ödənilməsi, təhsil haqqı və s. Dolayı xərclərə əldə edilməsi mümkün olan, lakin təhsil almaqla əlaqədar qazanılmamış gəlirlər aiddir. İnvestisiya qoyuluşlarının birbaşa ödənməsi ali təhsili olmayan işçi ilə təhsilli işçinin əmək haqları arasındakı fərqdən gələcəkdə daxil olan əlavə pul axını, dolayı ödənməsi isə bu əməyin karyera perspektivi, təkmillədirilmiş şəraiti, sosial təminat, daha yüksək ictimai və sosial status kimi peşəkar işçilərin əldə etdikləri pulsuz əlavə faydadır. Tədrisin gedişatı zamanı yığılmış insan kapitalı özündə əmək haqqının mümkün artımını əks etdir.

Amerika iqtisadçısı C.Klark qeyd edirdi ki, «kapitalın tərkibinə istehsal vasitələri aiddir və onlar həmişə konkret və maddidir. Biz işçilərin əldə edilmiş qabiliyyət və bacarıqlarını məhsuldar sərvətin mövcud fondunun bir hissəsi kimi qəbul etmirik. İnsan faydalı peşə üçün təlim və ya təhsilinə pul xərcləməsi hesabına özünün kapitalını artırma bilməz. Bu zaman onun əldə etdiyi şey, sözsüz ki, onun məhsuldar qüvvəsini artırır və həmçinin bu şeyi əldə edərkən o, müəyyən məhrumiyyətlərə əməl etməyə məcbur olur. O, əvvəlkinə nisbətən daha çox istehsal etmək bacarığına malik olması üçün özünü müəyyən məmnunluqdan məhrum edir. Bu baxımdan, qəbul edilməlidir ki, texniki təhsilə pul xərclənməsi ilə əmək alətlərinin alınmasına pul xərclənməsi arasında müəyyən oxşarlıq vardır. Lakin bu termini istifadə edərkən, biz dəqiq şərhçi kimi təkid edəcəyik ki, insanın istehsal məqsədləri üçün istifadə etdiyi özünün keyfiyyət xüsusiyyətləri kapitalla daxil deyildir.¹[5]

*Real investisiyalara*şağıdakı 4 qrupa bölünür:

¹ AZƏRBAYCANIN VERGİ XƏBƏRLƏRİ. «İnvestisiya» və «kapital» anlayışlarının mahiyyəti: mikroiqtsadi və makroiqtisadi yanaşmalar Bağış Sabir oğlu Əhmədov. (2011)

- öz istehsalının effektivliyinin artırılmasına yönəldilmiş investisiyalar. Bu qrupa əsasən avadanlıqların dəyişdirilməsi, əsas fondların modernləşdirilməsi və başqa məqsədlər üçün yönəldilən investisiyalar daxildir;

- istehsalın artırılmasına və yenidən yaradılması yönəldilmiş investisiyalar. Buraya mövcud olan istehsal çərçivəsində məhsul buraxılışı həcmnin artırılması məqsədi daşıyan investisiyalar daxildir;

- şəxsi və xüsusi istehsalın yaradılmasına və ya istehsalda yeni texnologiyanın tətbiq olunmasına yönəldilmiş investisiyalar. Bu qrupa yeni istehlak bazarına çıxmaq məqsədilə yeni müəssisələrin yaradılmasına və mövcud müəssisələrin yenidən yaradılmasına yönəldilmiş investisiyalar daxildir;

- dövlət sifarişi və ya digər sifarişçinin sifarişlərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə qeyri-şəxsi istehsala qoyulan investisiyalar.

İnvestisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasının vacibliyini müxtəlif amillər şərtləndirə bilər. Ümumilikdə həmin amilləri üç qrupa ayırmaq olar :

- mövcud maddi-texniki bazanın yenilənməsi;
- istehsal fəaliyyəti sahəsinin genişləndirilməsi;
- yeni fəaliyyət növlərinin mənimsənilməsi.

İnvestisiyalar növlərinə görə belə təsnifləşdirilir :

- maddi obyektlərə birbaşa investisiyalar. Bu zaman investor investisiya obyektini və qoyulacaq vəsaiti seçmədə birbaşa iştirak edir. Belə investisiyalara real intellektual investisiyalar da daxildir.
- investisiya fondu və ya maliyyə vasitəçisinin mövcudluğu ilə xarakterizə olunan investisiyalar. Maliyyə investisiyaları bu investisiyalara aid edilir.

İnvestisiyalar bir sıra əlamətlərinə görə belə təsnifləşdirilir:²[13]

İnvestisiyaların təsnifləşdirmə əlamətləri	İnvestisiyanın növləri
İnvestisiya ehtiyatları üzərində mülkiyyət formalarına görə	Xüsusi investisiyalar.
	Dövlət investisiyalar
	Xarici investisiyalar
	Birgə investisiyalar
Təşkilati formalarına görə	İnvestisiya layihəsi: birinci, müəyyən bitmiş investisiya fəaliyyətinin bir obyektini, ikinci, investisiyanın formasının reallaşdırılmasını nəzərdə tutur.
	Təsərrüfat subyektinin investisiya portfeli, bu növ investisiyaya bir investorun investisiyaları daxildir.
İnvestisiya fəaliyyətinin obyektlərinə görə	Əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, maddi və qeyri-maddi aktivlərə qoyulan uzun- müddətli real investisiyalar. Dövrüyyə vəsaitlərinə qısa müddətli investisiyalar
	Dövlət və qeyri-dövlət qiymətli kağızların depozitlərinə maliyyə investisiyaları.

Həm xarici, həm də daxili investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi üçün maliyyə mənbələri əsas önəmli faktordur. Tərkibi formasından asılı olaraq onların mənbələri də müxtəlifdir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşlara ayırmaq olar:

Daxili investisiya mənbələri.

1. Dövlət büdcəsi
2. Bank kapitalı
3. Büdcədən kənar fondların vəsaitləri
4. Ticarət kapitalı
5. Şəxsi vəsaitlər

²“Dünya iqtisadiyyatının investisiya problemləri” mövzusunda magistr dissertasiyası Quluzadə Mətanət UNEC 2015

6. Dövlətlərarası kreditlər, qrant və texniki yardımlar
7. Sığorta, sosial təminat fondlarının vəsaitləri və s.

Xarici investisiya mənbələri.

1. Beynəlxalq təşkilatların maliyyə vəsaitləri
2. Xarici hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaitləri

İnvestisiya prosesi dedikdə, investisiya qoyuluşlarının və onun reallaşdırılması ilə bağlı olan bütün proseslərin məcmusu başa düşülür. İnvestisiya proseslərinin aşağıdakı növlərini göstərmək olar:

- dövlət, qeyri-dövlət, müəssisələr, idarə, təşkilatlar və fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilən investisiya fəaliyyəti;
- istehsalata , sosial sahələrə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini tətbiq etmək istiqamətində investisiya fəaliyyəti.

Bu fəaliyyətlərə xarici dövlətlər, xarici vətəndaşlar, beynəlxalq maliyyə təşkilatları və fiziki şəxslər tərəfindən qoyulan investisiya fəaliyyəti də aiddir.

Makroiqtisadi baxımdan, ölkənin ümumi daxili məhsulunda investisiya xərclərinə mənzil tikintisinə investisiya, əsas kapitala investisiya və ehtiyatların çoxaldılmasına investisiya qoyuluşları daxil edilir. Ümumi üsul belədir ki, müxtəlif insanlar arasında mövcud olan aktivlərin yenidən bölgüsünə səbəb olan satınalmalar iqtisadiyyat üçün investisiya hesab olunmur.

Makroiqtisadçıların istifadə etdikləri mənada investisiya yeni kapitalın yaradılmasını nəzərdə tutur. Mikroiqtisadi səviyyədə firmalar və ya ayrı-ayrı insanlar tərəfindən edilən bütün investisiyalar, makroiqtisadi baxımdan, yəni milli iqtisadiyyat baxımından investisiya hesab edilmir. Bu səbəbdən maliyyə investisiyaları, makroiqtisadi baxımdan investisiyanın tərkibinə daxil edilmir. Bu investisiyalar aktivlərin yenidən bölgüsünə və ya əsas kapitalın yaradılmasına investisiyanın

maliyyələşdirilməsinə vəsaitlərin cəlb edilməsi üçün həyata keçirilir. Bütövlükdə, kapitalın təyin edilməsi və onun hesablanması metodunun müəyyənləşdirilməsi kapitalla bağlı məsələlərin araşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. MHS-in yaradılması makroiqtisadi səviyyədə «kapital» anlayışına mövcud yanaşmaların sayını azaltmışdır lakin bu məsələlərlə əlaqədar hələ də, mübahisəli fikirlər mövcuddur. MHS-də ümumi yığma, cari dövrdə əldə edilmiş, ancaq həmin dövrdə istehlaka yönəldilməmiş mal və xidmətlərin yığımı aid edilir. Ümumi yığım əsas kapitalın yığımını, qiymətlilərin xalis qazanılmasını və dövrü vəsaitləri ehtiyatlarının dəyişməsinə özündə birləşdirir. Maddi dövriyyə vəsaitlərinin ehtiyatlarının dəyişməsi bitməmiş istehsalın, istehsal ehtiyatlarının, hazır məhsulun və təkrar satış üçün əmtəələrin qiymətinin dəyişməsinə göstərir. Qiymətlilər nə istehlakda, nə də istehsalda əsasən istifadə edilməyən və dəyərin itirilməməsi məqsədilə alınan aktivlərdir. Qiymətlilərin xalis həcmi, qiymətli daşların və metalların, sənət əsərləri və digər aktivlərin əldə edilməsindən onların reallaşdırılması və yaxud yararsız hala gəlməsinin fərqinə bərabər olur. Əsas kapitalın ümumi yığımı, hesabat ilində əldə edilmiş istehsalın nəticəsi olmayan aktivlərin artan dəyərinin və əsas fondların dəyərinin cəmindən, onların sıradan çıxan və ya reallaşdırılan hissəsinin dəyərinin çıxılması ilə müəyyən olunur.

Sıradan çıxan əsas kapitalın dəyərinə əsas kapitalın istehlakı daxil edilmir. Əsas kapitalın ümumi yığımından onun istehlakını çıxdıqda, əsas kapitalın xalis yığımı alınır. Əsas kapitalın ümumi yığımı müxtəlif formalarda olur və onun əsas tipləri aşağıdakılardır:

1. Yaşayış sahəsi;
2. Bina və tikililər;
3. Maşın və avadanlıqlar;

4. Yetiştirilən aktivlər, (məsələn , meyvə, süd və digər bu kimi məhsulların istehsalı üçün fasiləsiz şəkildə istifadə edilən çoxillik əkinlər və mal-qara)
5. Qeyri-maddi aktivlər:
 - 5.1. Faydalı qazıntıların kəşfi üçün xərclər;
 - 5.2. proqram təminatı xərcləri;
 - 5.3. proqramlar, ədəbi-bədii əsərlərin orjinalları;
 - 5.4. əsas fondlara aid olan digər qeyri-maddi aktivlər.
6. istehsalın nəticəsi olmayan maddi aktivlərin yaxşılaşdırılmasına, o cümlədən torpağın və təbiət mənşəli digər aktivlərin yaxşılaşdırılmasına və onlardan istifadə etmək üçün hazırlanmasına çəkilən xərclər.
7. istehsalın nəticəsi olmayan aktivlərə mülkiyyət hüququnun verilməsi ilə əlaqədar çəkilən xərclər.

1.2 İnvestisiya bazarı anlayışı

Bazar münasibətləri şəraitində investisiya fəaliyyəti sahibkarlıq fəaliyyəti olub, təsərrüfat subyektləri tərəfindən investisiya bazarında mənfəət almaq məqsədilə həyata keçirilir. İnvestisiya bazarında əmtəə kimi investisiya fəaliyyəti obyektləri çıxış edirlər. Əmtəələrin (obyektlərin) təsnifatına uyğun olaraq investisiya bazarı bir sıra nisbətən müstəqil bazarlara bölünürlər.

İnvestisiya bazarına əsas fondların təkrar istehsalının kapital qoyuluşu bazarı, daşınmaz əmlak bazarı, qiymətli kağızlar bazarı, intellektual hüquqlar və mülkiyyət bazarı, investisiya layihələri bazarı daxildir. İnvestisiya fəaliyyətinin ümumi prinsiplərində bazarlar investisiya obyektlərinə görə fərqlənilir, bu isə səmərəliliyin təyini və qiymətləndirilməsi metodları, usullarının xüsusiyyətlərini

investisiyanın risk səviyyəsini təyin edir.³[6] İnvestisiya bazarının quruluşu cədvəl 1.1-də verilmişdir.

İnvestisiya bazarı və onun seqmentlərinin vəziyyəti tələb, təklif, rəqabət, qiymət kimi göstəricilərlə xarakterizə olunur. Ölkəmizdə investisiya bazarı bir çox seqmentlərdə təşəkkül mərhələsində olduğuna görə bu göstəricilər daima dəyişir, bu isə iqtisadiyyatın dəyişkənliyini əks etdirir.

Cədvəl 1.1 **İnvestisiya bazarının quruluşu**

Real investisiyalaşdırma obyektləri bazarı			Maliyyə investisiyalaşdırma obyektləri bazarı		İnnovasiya investisiyaları obyektləri bazarı	
Daşınmaz əmlak bazarı	Birbaşa kapital qoyuluşu	Digər real investisiyalaşdırma obyektləri bazarı	Fondbazarı	Pul bazarı	İntellektual investisiya bazarı	Elmi-texniki yeniliklər bazarı
Sənaye obyektləri	Yeni tikinti	Bədii qiymətlilər	Səhmlər	Depozitlər	Lisenziya	Elmi-texniki layihələr
Mənzil	Yenidən qurma	Qiymətli metallar və məmulatlar	Dövlətəhdəlikləri	Ssudalar və kreditlər	"Nou-hau"	Səmərələşdirmə
Özəlləşdirmə obyektləri	Texniki yenidən silahlandırma	Digər maddi qiymətlilər	Oposionlar və fyuçerslər	Valyutaqiymətliləri	Patentlər	Yeni texnologiyalar

³İnvestisiya fəaliyyətinin təşkili Abbasova N.H. dərslilik.

Qeyd etmək lazımdır ki , cədvəldə göstərdiyimiz daşınmaz əmlak bazarına eləcə də bitməmiş tikinti obyektləri, torpaq sahələri və icarəyə verilmiş əmlak daxildir. İnvestisiya bazarının öyrənilməsi böyük risklərin olması səbəbindən xüsusilə çox vacibdir , çünki o gəlirlərin aşağı düşməsi əksər hallarda investisiya olunmuş kapitalın itirilməsi ilə nəticələnir. İnvestisiya bazarının konyukturasının öyrənilməsi ardıcılığı 1.2 cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 1.2

No	İnvestisiya bazarının konyukturasının öyrənilməsi
1	İnvestisiya bazarında inkişafın makroiqtisadi göstəricilərinin qiymətləndirilməsi, proqnozlaşdırılması
2	İqtisadiyyatın alt sahələrinin investisiya cəlb ediciliyinin qiymətləndirilməsi , proqnozlaşdırılması
3	Regionların investisiya cəlb ediciliyinin qiymətləndirilməsi, proqnozlaşdırılması
4	Ayrı-ayrı investisiya layihələri investisiya bazarlarının seqmentlərinin investisiya cəlb ediciliyinin qiymətləndirilməsi
5	Müəssisənin investisiya strategiyasının işlənməsi
6	Real kapital qoyuluşu, maliyyə və innovasiya investisiyaları daxil olan səmərəli investisiya portfelinin formalaşdırılması
7	Müəssisənin investisiya portfelinin idarə edilməsi (o cümlədən, investisiyanın diversifikasiyası, kapitalın reinvestisiyası və s.)

İstənilən bazarda olduğu kimi investisiya bazarının seqmentləri üçün dörd əsas inkişaf mərhələsi xarakterikdir: konyunktur artım, konyunktur enmə, stabillik dövrü, və çox yüksəliş. Nəzərə almaq lazımdır ki, investisiya bazarının tərkibində olan müxtəlif bazarların mərhələləri fərqlidir. Bundan başqa, bir bazar daxilində müxtəlif konyunkturalı səhmlərin müxtəlif növlərinin olması halı da mövcuddur. Bu isə müəssisələrin investisiya fəaliyyətinin optimallaşdırılmasına ilkin şərait yaradaraq, həmin fəaliyyət sahəsindən sabit və yüksək gəlir əldə etməyə imkan yaradır.

İnvestisiya bazarının konyukturasının öyrənilməsi üçün istərbazar seqmentlərinin inkişafının istərsə də makroiqtisadi inkişafın bazar dinamikasını əsas göstəricilərə görə daimi izləmək məqsədilə bazarın monitorinqi qurulmalıdır.

Dünya təcrübəsində inkişaf etmiş ölkələrdə bazarların və obyektlərin investisiya cəlb ediciliyinin müəyyən etmək üçün indikator sistemi mövcuddur. Ekspertlərin dəyərləndirdiyi investisiya obyektlərinin reytingi mətbuatda mütəmadi olaraq dərc olunur. Azərbaycanda bu təcrübə son zamanlar inkişaf etməyə başlayıb və investisiya bazarının inkişafı haqqında dolğun və dəqiq informasiyaların alınması mürəkkəbdir.

Bazarının makroiqtisadi cəhətdən öyrənilməsi ölkədə investisiya mühitinin düzgün qiymətləndirilməsinə istiqamətlənmişdir. Bu məqsədlə aşağıda qeyd etdiyimiz proqnozlar öyrənilməlidir:

- milli gəlir, ÜDM və sənaye məhsulları istehsalının həcmi dinamikası;
- Milli gəlirin yığım və istehlak arasında bölüşdürmə dinamikası;
- Özəlləşdirmə sahəsinin inkişafı;
- İnvestisiya proseslərinin qanunvericiliklə tənzimlənməsi;
- Fond və pul bazarlarının inkişafı.

İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin investisiya cəlbəediciliyinin öyrənilməsi onların konyunkturası, dinamikası və bu sahənin məhsullarına cəmiyyətin tələbatının perspektivlərinin araşdırılmasına istiqamətlənmişdir. Məhsulun həyat dövrünə yaranma, artma, yetkinlik, genişlənmə və enmə mərhələləri daxildir. Cəmiyyətin tələbatı ayrı – ayrı sahələrin inkişaf prioritetlərini müəyyən edir. Respublikamızın inkişafında əənvi olaraq prioritet sahələrə yanacaq – tikinti, enerji kompleksi və nəqliyyat aid edilir.

Sahələrin investisiya cəlbəediciliyinin qiymətləndirilməsində əsas göstərici istifadə olunan aktivlərin mənfəətlilik səviyyəsi qəbul olunmuşdur. Bu göstərici iki variantda hesablanır.

1. Məhsul satışından əldə olunan mənfəətin istifadə edilən aktivlərin ümumi məbləğinə nisbəti ;
2. Balans mənfəətinin istifadə olunan aktivlərin ümumi məbləğinə nisbəti.

Alt sahələrin investisiya cəlbəediciliyi də həmin göstəricilərlə təhlil olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, verilən göstəricilərlə tədqiqatlar müəyyən mənada “texniki” qiymətləndirilir , lakin investisiya cəlbəediciliyi kreditlər üzrə bank faiz dərəcələrinin dəyişməsinin dinamikası və inflyasiya prosesləri uçota alınmaqla nəzərdən keçirilməlidir. Sahələrin və alt sahələrin inkişaf perspektivlərinin, investisiya risklərinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi zəruridir.

İnvestisiya fəaliyyəti planlaşdırıldıqda regionların investisiya cəlbəediciliyinin qiymətləndirilməsi mühüm rola malikdir. Bir sahənin müxtəlif regionlarda yerləşən məhsul və müəssisəsi tamamilə fərqli cəlbəediciliyə malikdir. O. yerləşdiyi yer. nəqliyyat şəbəkəsinin inkişafı, sosial mühit, infrastrukturun inkişafı, təbii-iqlim şəraiti və resursların mövcudluğu və s. amillərdən asılıdır.

İnvestisiya bazarlarının tənzimlənməsi problemi iki məsələ ilə əlaqədardır. Bir tərəfdən, həmin bazarda investisiya təklifləri və layihələri mövcuddur, eləcə də onların

mülkiyyət formaları müxtəlifdir. Digər tərəfdən orada mənfəət almağa istiqamətlənmiş kapital mövcuddur. Sövdələşmələr kapitalın bu və ya digər layihələrinin realizə olunmasında birbaşa iştirakı yolu ilə eləcə də müəssisələrin səhmlərinin alınması və onların idarə edilməsində iştirak hüququ qazanmaq yolu ilə həyata keçirilir. Deməli mahiyyət etibarilə investisiya bazarı informasiya bazarında fəaliyyət göstərir. Deməli investisiya bazarının fəaliyyət formalarına sərgilər və müsabiqələr, auksionlar, elektron şəbəkələr, investorların forumları da daxildir.

1.3 İnvestisiya risklərini və risk dərəcəsinin müəyyən edilməsi metodları

Ümumi mənada investisiya riski, gözlənilən gəlirlilikdəki qeyri-müəyyənlikdir. Bir investisiyanın gözlənilən gəlirliliyinə təsir edən səbəblərin sayı qədər qeyri-müəyyənlik vardır. Tək bir investisiya və ya investisiya qrupları üçün, gözlənilən gəlirlilik kəskinliyin az olması, investisiya riskini böyük ölçüdə artıracaqdır. İnvestisiya riskini rəqəmsal üsullarla göstərmək mümkündür.

İnvestor iki alternativ investisiya qoyuluşu ilə qarşılaşmış olsun. A və B. A investisiyasında 50% ehtimalla gözlənilən gəlirliliyi 5%, 50% ehtimalla da 25% gerçəkləşməsi gözlənilməkdədir. B investisiyasında isə, 15% gözlənilən gəlirliliyi gözlənilməkdədir. Bu halda hansı investisiya qoyuluşu seçilməlidir?

$$R = p_1r_1 + p_1r_1 + p_1r_1 + \dots + p_1r_1$$

R : İnvestisiyanın gözlənilən gəlirliliyi

r : gözlənilən gəlirlilik ehtimallarının hər biri

p : ehtimal gəlirlilik

$$R_A = p_1r_1 + p_2r_2$$

$$R_A = 15 \%$$

$$R_B = 15 \%$$

Alternativ investisiya qoyuluşlarının seçimində istifadə oluna biləcək olan bu üsulun tətbiqi asandır. Üsulda qarşılaşılacaq problem , ehtimal olunan gəlirliliyin təyin olunması və həyata keçmə ehtimalının təsbit olunmasıdır. İnvestisiyaların risk dəyərləndirməsi daha geniş çəvrədə edilməlidir. Bunun üçün də investisiya layihələrinə təsir edən risk ünsürlərinin bilinməsi vacibdir.

İnvestisiya risk ünsürləri

İnvestisiya riskləri nələrdir ? Layihə risk dəyərləndirməsində bu elementlər təsbit edilməlidir. Bu risklər aşağıdakılardır.

- Faiz dərəcəsi riski
- Maliyyə riski
- Yenidən investisiya riski
- Bazar riski
- Kredit riski
- Texnoloji risk
- Coğrafi mövqe riski
- Ölkə riski
- İnflyasiya riski
- Məzənnə fərqiindən irəli gələn risk

İnvestisiya layihəsinin vahid riskinin təhlilinə layihənin pul axınlarına xas olan qeyri müəyyənliklərin araşdırılmasından başlanılır. Belə təhlilin aparılması üçün, sadəcə rəyin bildirilməsindən kompüter modellərinin cəlb edilməsi ilə mürəkkəb iqtisadi və statistik tədqiqatlara qədər bir sıra yollar vardır. Ayrı-ayrı pul axınlarının bölgüsünün xarakteri və onların qurşılıqlı korelyasiyası, layihənin xalis müasir dəyərinin bölgüsünün xarakterini və beləliklə, onun vahid riskini müəyyən edir. Layihənin vahid riskinin qiymətləndirilməsinin aşağıdakı metodlarını nəzərdən keçirək;

1. Həssaslığın təhlili;
2. Ssenarilərin təhlili;
3. İmitasion modelləşdirmə;
4. “Qərarlar ağacı” nın təhlili ;
5. Pul axınının dəyişməsi metodikası;

Həssaslığın təhlili - vahid satış qiyməti , satış məbləği , əsas giriş xərcləri və ya faiz dərəcəsi kimi hər hansı bir dəyişkəndə ola biləcək ehtimal dəyişmələrin , digərləri sabit qalmaq şərtiylə , analizə əsas alınan standart meyar üzərində təsirini görə bilmək üçün edilir. Bu ölçülər xalis bugünkü dəyər , daxili gəlirlilik dərəcəsi , əlavə dəyər vergisi kimi üsullardır.

Tətbiq zamanı ilk mərhələ , layihənin hansı dəyişənə daha çox həssas olduğunu müəyyən etməkdir. Dəyişən olaraq ; sadələşdirmə dərəcəsi , satış qiyməti , maliyyə ünsürlərindən ya da investisiya maddələrindən hər hansı biri qəbul edilə bilər. İstifadə olunan analiz meyarı xalis bugünkü dəyər hər bir dəyişən üçün tək-tək hesablanır. Xalis bugünkü dəyəri mütləq dəyər olaraq ən çox dəyişdirən dəyişən , layihə üçün ən mühüm dəyişəndir.

Misal: İnşaat müddəti iki il , iqtisadi müddəti 6 il olan və investisiya xərcləri ilə xalis nağd axım verilən A layihəsi üçün sadə bir həssaslıq analizi aparaq. Sadələşdirmə dərəcəsi başlanğıcda edilən layihə təhlilində 10% olaraq istifadə olunmuş və analiz meyarı xalis bugünkü dəyər hesablanmışdır. Misalda xalis daxilolmaların hesablanması istifadə olunan dəyişənlərin dəyişməyəcəyi ancaq istifadə olunan sadələşdirmə dərəcəsinə iqtisadi dəyişimlərə paralel olaraq 3 ballıq bir dəyişmənin ola biləcəyi fərz edilmişdir. Buna görə normal olaraq 13 % və 7 % sadələşdirmə dərəcəsi üçün layihənin xalis bugünkü dəyəri hesablanmış və təhlilin

nəticəsinin sadələşdirmə dərəcəsində ola biləcək 3 ballıq bir dəyişməyə həssaslığı ölçülmüşdür.⁴ [43]

CƏDVƏL 1. İnvestisiya layihəsi

S = 10 %	İnvestisiya xərcləri		
T	İX	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
0	40	1.000	40.0
1	50	0.909	45.5
			85.5

S = 10 %	Xalis pul daxilolmaları		
T	XPD	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
2	15	0.826	12.4
3	20	0.752	15.0
4	25	0.685	17.1
5	25	0.627	15.5
6	30	0.565	17.0
7	35	0.513	18.0
			95.0

CƏDVƏL 2.

S = 13 %	İnvestisiya xərcləri		
T	İX	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
0	40	1.000	40.0
1	50	1.885	44.2
			84.4

4A.Bayrakdaroğlu “Riskli yatırım projelerinin deęerlendirmesi”. Kayseri 2013

S = 13 %	Xalis pul daxilolmaları		
T	XPD	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
2	15	0.783	11.7
3	20	0.694	13.9
4	25	0.613	15.3
5	25	0.543	13.6
6	30	0.481	14.4
7	35	0.426	14.9
			83.8

CƏDVƏL 2-də 13 faiz dərəcəsi ilə xalis cari dəyəri (XCD) ,

83.8 – 84.2 = - 0.4 milyon AZN olaraq əldə edilmişdir. Bu dəyər mənfidir , nəticə mənfi olduğu üçün layihəyə investisiya qoyulmamalıdır.

CƏDVƏL 3.

S = 7 %	İnvestisiya xərcləri		
T	İX	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
0	40	1.000	40.0
1	50	0.935	46.7
			86.7

S = 7 %	Xalis pul daxilolmaları		
T	XPD	$1/(1+s)^t$	İndiki dəyər
2	15	0.873	13.1
3	20	0.816	16.3
4	25	0.763	19.1
5	25	0.714	17.8

6	30	0.667	20.0
7	35	0.623	21.8
			108.1

CƏDVƏL 3 – də isə 7 % dərəcəsi ilə layihənin xalis cari dəyəri(XCD) 21.4 milyon AZN əldə edilmişdir. Bu rəqəm müsbətdir və sıfırdan olduqca böyükdür. Bu nəticələr layihənin normal olaraq qəbul ediləcəyini , lakin sadələşdirmə dərəcəsində 3 ballıq bir artım olması halında layihənin karlılığını itirəcəyini göstərir.

Həssaslıq analizinin tətbiq olunması sadə olmasına baxmayaraq bəzi hallarda qeyri-kafi olur. Misalda 13 % dərəcəsində xalis cari dəyər $83.8 < 84.2$ olduğundan layihə karlı çıxmır.

Metodun əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- ✓ nəticələrin iqtisadi-riyazi təbiiliyi və onların şərtinin aşkarlığı;
- ✓ obyektivlik;
- ✓ hesablamaların sadəliyi;
- ✓ nəzəri cəhətdən şəffaflıq;

Ssenarilərin təhlili. İnvestisiya layihələrinin riski bu üsulla hesablanarkən aşağıdakı ölçmələr həyata keçirilir:

- ✓ onun xalis müasir dəyərinin (XCD) başlıca dəyişənlərin dəyişməsinə həssaslığı;
- ✓ Bu dəyişənlərin ehtimal kəmiyyətlərinin diapozonu (onların ehtimallarının bölgüsündə öz əksini tapır).

Həssaslığın təhlili yalnız birinci amili nəzərə alırsa, deməli, o natamamdır.

Ssenarilərin təhlili riskin təhlilinin XCD-nin başlıca dəyişənlərin, eləcə də onların ehtimal kəmiyyətləri diapazonunun dəyişməsinə nəzərə alan metodudur. Mümkün ssenarilər ekspert yolu ilə işlənir. Hər bir ssenari üzrə onun effektivliyini qiymətləndirmək üçün pul axınları pronozlaşdırılır, müvafiq meyarlar və maliyyə

əmsalları hesablanır. Bir qayda olaraq, hər üç ssenarinin nəticələri müsbət olduqda layihə qəbul edilir və onlar mənfəətlə olduqda isə layihədən imtina olunur. Əgər bir, yaxud iki ssenarinin reallaşdırılması layihənin effektivliyinin qeyri-qənaətbəxş meyarlarının alınmasına səbəb olursa, hər şeydən əvvəl, layihəni tamamlamaq (tam işləmək) tələb olunur. Lakin son qərar təşəbbüskarın, yaxud investorun (kreditorun) riskə meyilliyindən asılı olacaqdır.

Riskin qiymətləndirilməsi üç mərhələdə baş verir:

1. Mümkün həll variantların tapılması;
2. Problemin həlli zamanı yarana biləcək mümkün iqtisadi, siyasi, mədəni və digər mənfəətlərin müəyyən edilməsi;
3. Risklərin həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından qiymətləndirilməsi.

Risklərin qiymətləndirilməsində əsas göstərici onun kəmiyyət tərəfidir. Ona görə də hər zaman kəmiyyət ölçülə bilən qərarların qəbuluna üstünlük vermək lazımdır. Bunun üçün 3 əsas kriteriya vardır. O qərar daha yaxşı hesab olunur ki, onda:

1) Risk şəraitində qərarların qəbulu, guman edilən nəticənin əldə olunması ehtimalı və məqsəddən yayınması imkanlarının yoxluğu.

Riyazi cəhətdən risk gözlənilən nəticə ilə olmuş nəticə arasındakı fərqə bərabərdir. Hesab olunur ki, başvermə ehtimalı 0.4-0.5-dən yuxarı işləri görmək əlverişlidir.

2) Digər variantlarla müqayisədə bu qərarın yerinə yetirilməsinə daha az xərc sərf olunur.

3) Digər variantlarla müqayisədə bu qərarın yerinə yetirilməsinə daha az zaman sərf olunur.

Riskin səviyyəsi qərar nəticəsində dəyən zərərin olması ilə ölçülür. Bu halda riskin səviyyəsi aşağıdakı düsturla müəyyən edilir.

$$R = Y_1^{B1} + (Y_1 + Y_2)^{B2}$$

Burada, Y_1 və Y_2 – qərarın həyata keçirilməməsi şəraitində mümkün zərərin miqdarıdır. B1 və B2 zərərin baş verməsi ehtimalıdır.

İqtisadi riskin iki hissəsi vardır:

- ✓ düzgün sayılmayan qərar nəticəsində yaranan mümkün ziyanın miqdarı,
- ✓ Qərarın həyata keçirilməsi üçün çəkilən xərcin məbləği.

İndi iki variantdan ən səmərəlisinin seçilməsi nümunəsinə baxaq:

<i>Məhsulun maya dəyəri</i>	<i>5</i>	<i>5.3</i>
<i>Məhsulun istehsal həcmi</i>	<i>600</i>	<i>850</i>
<i>Əldə edilməmiş mümkün gəlir</i>	<i>700</i>	<i>350</i>
<i>Məhsulu daşınması üçün xərclər</i>	<i>150</i>	<i>60</i>

I variant $R_1 = 5 \cdot 600 = 3000$

$$R_2 = 700 + 150 = 850$$

$$R_1 + R_2 = 3850$$

II variant $R_1 = 5.3 \cdot 850 = 4505$

$$R_2 = 350 + 60 = 410$$

$$R_1 + R_2 = 4915$$

İkinci variantda xərclər az olduğundan o daha əlverişli hesab olunur. Dünyada investisiya riskinin azaltmaq üçün praktiki fəaliyyət həyata keçirilir. Doğru investisiya qərarlarının qəbul olunması üçün sosial, iqtisadi, ekoloji məsələlər və dövlət idarəediciyyəsinin aspektləri hərtərəfli və tam informasiyalar tələb edir. Bu

informasiyaların investorların çoxu üçün mümkündür. Əsas məsələ riskin səviyyəsinin düzgün qiymətləndirilməsidir. Qiymətli kağızlar bazarında riskin səviyyəsinin azaldılması bazarın iş fəaliyyətinin düzgün təşkilindən də çox asılı olur. İnvestorları təşvişə salan siyasi xarakterli hər hansı bir hadisə qısa müddət ərzində qiymətli kağızların bazar qiymətlərində tənəzzülə səbəb olur. Bu cür risklərin təsiri yüksək likvidlik dərəcəsinə malik qiymətli kağızlara nisbətən aşağı likvidliyə malik kağızlar üzərində daha şiddətli olur. Səhm sənədləri borc xarakterli sənədlərdən daha çox bazar riskinin təsirinə məruz qalır. Buna səbəb odur ki, istiqraz və s. kimi borc sənədlərinin real dəyərləri səhmlərin real dəyərlərindən daha dəqiq təxmin edilə bilər. Məsələn, istiqrazın bazar qiyməti səhmlərin bazar qiymətindən daha az tərəddüd edər. Cədvəldə layihələrdən biri üzrə ssenarilərin təhlili məlumatları verilmişdir:

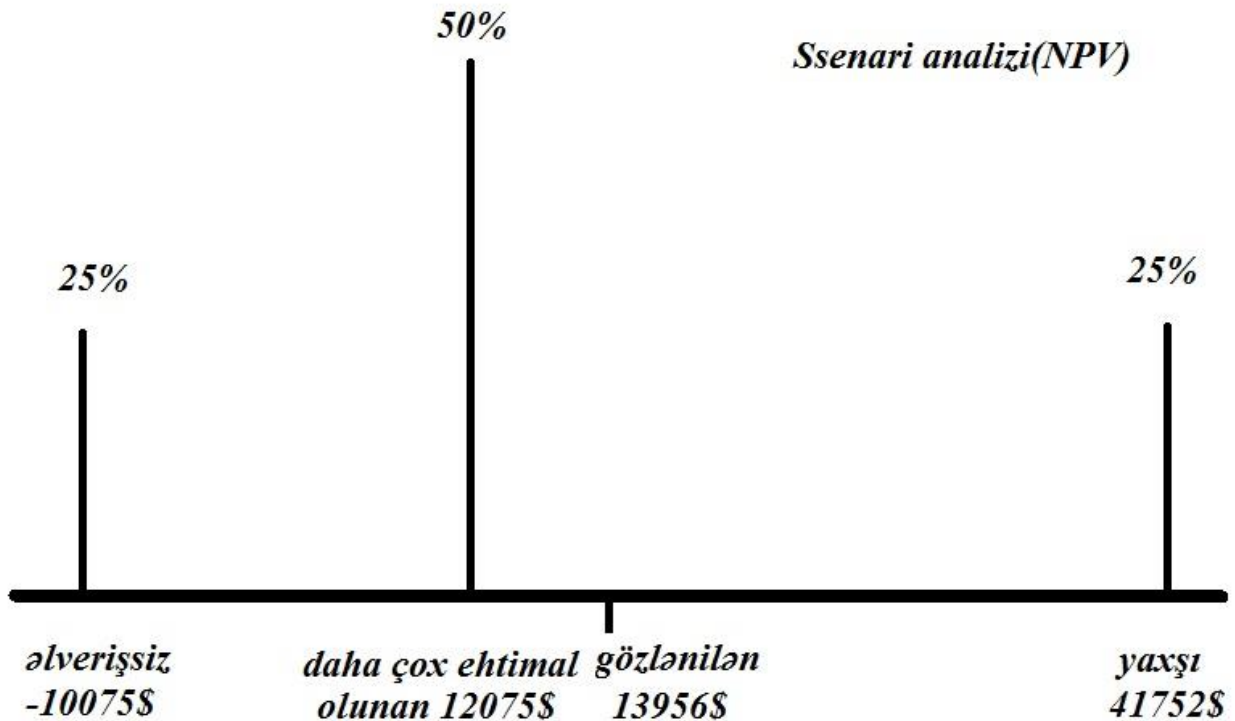
Ssenari	Satış həcmi, ədəd	Satış qiyməti, manat	XCD, min manat	Ehtimal	Nəticə, min manat
Əlverişsiz	15000	1700	-10079	0,25	-2520
Daha çox ehtimal olunan	25000	2200	12075	0,50	6037,5
Yaxsı	35000	2700	41752	0,25	104438
Gözlənilən XCD					13956
∂_{XCD}					18421

$$M_{XCD} = -10079 \cdot 0,25 + 12075 \cdot 0,50 + 41752 \cdot 0,25 = 13956$$

$$\partial_{XCD} = 18421$$

$$\sqrt{(13956 - 10079)^2 \cdot 0,25 + (12075 - 13956)^2 \cdot 0,5 + (41752 - 13956)^2 \cdot 0,25}$$

$$V_{XCD} = \frac{18421}{13956} = 1,3$$

Əgər firmanın mövcud aktivləri təxminən 1,0-ə bərabər olan məcmu variasiya əmsalına bərabədirsə, onda nəticə çıxarmaq olar ki, təhlil olunan layihə firmanın orta layihəsinə nisbətən daha risklidir.

İmitasion modelləşdirmə. Monte Karlo imitasiyası ehtimal paylanması, həssaslıq və verilənlər arasında olan korrelyasiyanı birlikdə şərh edir. Bu üsul qumar oyunlarında qalibiyyət ehtimalının hesablanması zamanı geniş istifadə olunduğundan ona bu ad verilmişdir. Monte Karlo imitasiyasının imitasion proqram təminatı prosesi daha idarəedilə bilən edir. Monte Karlo imitasiyasında hər bir verilən üçün ehtimal paylanması tapılır: satış həcmi, satış qiyməti, orta dəyişən xərclər və.ə. Proqram hər bir dəyişən üçün onun ehtimal paylanmasından bir dəyəri seçir, dəyərlər modelə daxil edilir, XCD hesablanaraq yadda saxlanılır və bu sınaq adlanır. Daha sonra

dəyişənlərin ehtimal paylanmasıdan dəyişənlər üçün ikinci dəyər seçilir və ikinci XCD hesablanır. Bu proses dəfələrlə təkrar olunur.

İmitasion modelləşdirmə metodunun özünəməxsus üstünlükləri və çatışmazlıqları vardır. Əsas üstünlüklər bunlardır:

- ✓ modelləşdirmə istismarın bir neçə layihə şərtlərində mövcud sistemin istismar göstəricilərini qiymətləndirməyə imkan verir;
- ✓ modelləşdirmə qısa müddətdə sistemin fəaliyyətinin uzunmüddətli intervalını, yaxud böyük vaxt intervalında sistemin işini daha ətraflı öyrənməyə imkan verir;
- ✓ Modelləşdirmə yolu ilə mövcud tələblərə daha çox uyğun olanını seçmək üçün sistemin layihələrinin təklif olunan alternativ variantlarını müqayisə etmək olar.

Metodun çatışmazlıqları aşağıdakılardır:

- ✓ İmitasiya modelinin işlənilməsi çox baha başa gəlir və çox vaxt tələb edir. Stoxastik imitasion modelin giriş parametrlərinin müəyyən dəsti üçün modelin yalnız həqiqi xarakteristikalarının qiymətlərini almağa imkan verir. Daha doğrusu, giriş parametrlərinin hər bir öyrənilən dəsti üçün modelin bir neçə qeyri-asılı proqnozları lazım gəlir. Ona görə də, əgər sistemə uyğun olan analitik model asan işlənilə bilərsə, ondan istifadə etmək daha yaxşıdır.
- ✓ Əgər model öyrənilən sistemə uyğun deyilsə modelləşdirmənin nəticələri həqiqi sistem haqqında az faydalı informasiyanı əks etdirəcəkdir. Bu baxımdan, tədqiqat aparılan sahələrdə peşəkar mütəxəssislərin cəlb olunması zəruridir.

“Qərarlar ağacı”nın təhlili. “Qərarlar ağacı”nın qurulması modeli hər şeydən əvvəl, riskin təhlilində istifadə olunur. Bu metod mümkün ssenarilərin müəyyən sayının reallaşdırılması ehtimalının, həmçinin də, hər bir ssenari üçün riskin kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. «Qərarlar ağacı» metodu ilə tədqiqatın aparılması üçün yalnız statikada deyil, həm də dinamikada

informasiyanın maksimum mümkün həcminə malik olmaq lazımdır. “Qərarlar ağacı” qərarların qəbulu prosesinin qrafik modelidir. Ağacın zirvəsi seçim zəruriliyi yaradan əsas vəziyyətləri, ağacın budaqları isə zirvə ilə müəyyən edilən vəziyyətdə yeri ola bilən müxtəlif hadisələri (qərarlar, əməliyyatlar) ifadə edir. Ağacın hər bir budağına (məsələn, ödənişin kəmiyyəti və onun həyata keçirilməsi ehtimalı) say xarakteristikaları verilir.

Ümumi halda bu metoddan istifadə növbəti addımların yerinə yetirilməsini tələb edir:

- hər bir t vaxt anı üçün problemi və növbəti hadisələrin bütün mümkün variantlarını müəyyənləşdirirlər;
- müvafiq problemi ağacın zirvəsinə, ondan şərtlənən vəziyyətləri budaqlara yerləşdirirlər;
- hər bir budağa onun pul və ehtimallı qiymətləndirilməsi verilir;
- bütün zirvə və budaqların kəmiyyətləri əsasında XCD -nin ehtimal olunan kəmiyyəti hesablanır;
- alınan nəticələrin ehtimallı bölgüsünün təhlili aparılır.

Məsələn, fərz edək ki, şirkət televizor buraxan sahələr üçün sənaye robotlarının istehsalı imkanlarını nəzərdən keçirir, layihə üzrə xalis investisiyalar üç mərhələdə həyata keçirilir.

I mərhələ: $t=0$ anında televizorların yığılması xəttlərində robotların tətbiqi üçün bazar potensialı öyrənilir. Dəyər –500 min manat.

II mərhələ: əgər televizion yığma robotları üçün, doğrudan da bazarın mövcudluğu aşkar olunarsa, onda $t=1$ anı üçün robotların bir neçə təcrübi nümunəsinin işlənilməsi və istehsalı üçün 1 mln. manat xərclənir. Bu robotlar sonra televiziya sənayesindən

olan mühəndislər tərəfindən qiymətləndirilir və layihə üzrə işləri firmanın davam etdirib-etdirməməsi onların rəyi ilə müəyyənləşdirilir.

III mərhələ: əgər təcrübi nümunələr özlərini doğruldarsa, onda $t=2$ anında sənaye müəssisəsinin tikintisinə 10 mln. manat investisiya ayrılır. Menecerlər növbəti dörd il ərzində toplanan xalis pul axını məhsula tələbdən asılı olaraq variasiya edə biləcəyini proqnozlaşdırırlar.

5. *Pul axınının dəyişilməsi metodikası.* Özümdən əvvəlki yanaşmadan fərqli olaraq, bu yanaşmada hər bir layihə və hər bir il üzrə verilmiş həcmdə pul daxilolmalarının əldə edilməsi ehtimalının qiymətləndirilməsinə çalışılır. Bundan sonra pul axınının zəifləmə əmsalının köməyi ilə düzəliş edilmiş pul axınına əsasən yeni layihələr tərtib edilir və onlar üçün Xalis cari dəyər(XCD) hesablanır. Daha böyük xalis cari dəyərəməlik olan düzəliş edilmiş pul axınlı layihəyə daha üstünlük verilir və bu layihə daha az riskli hesab edilir.

İnvestisiya layihələrində risklərin müntəzəm və dəqiq şəkildə təhlili layihənin potensial risklərini vaxtında müəyyən etməyə, həmçinin mövcud riskləri azaltmağa və ya tam olaraq aradan qaldırmağa imkan verir. Bu səbəbdən də investisiya qoyuluşu həyata keçirilərkən ilk növbədə investisiya mühitinin və cari investisiyanın qarşılaşa biləcəyi risklər riyazi və məntiqi olaraq hesablanmalı və buna uyğun olaraq alınmış nəticələr qərar qəbulu prosesində istifadə edilməlidir. Yalnız bu şərtlər daxilində investor müəyyən olunmuş dövr ərzində səmərəlilik əldə edə bilər.

Fəsil III

Azərbaycanda investisiya bazarının formalaşması və bazar mühiti

2.1 Azərbaycan investisiya bazarının inkişafının təhlili

Müstəqilliyin ilk illərində investisiyaların mərkəzləşdirmiş qaydada planlaşdırılmasının və bölüşdürülməsinin ləğvi və qiymətlərin liberallaşdırılması müəssisələrin əksəriyyətinin, xüsusi ilə emal sənayesinin və aqrar sektorun maliyyə resurslarını məhdudlaşdırmışdır. Ona görə də Azərbaycanda iqtisadi strukturun yenidən qurulması investisiya resurslarının məhdudiyyəti şəraitində başlanmışdır. Sonrakı illərdə əsrin müqaviləsinin uğurla realizasiya olunması nəticəsində Azərbaycan investisiya idxal edən ölkədən investisiya ixrac edən ölkəyə çevrilmişdir.

Azərbaycan hökumətinin investisiya siyasətinin mahiyyəti dövlət investisiyalarından istehsal və sosial infrastrukturların modernləşdirilməsində iri miqyasda istifadə etməkdən, digər sahələrin inkişafı üçün tələb olunan kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsinin yerli özəl və xarici investisiyaların hesabına həyata keçirməkdən, emal sənayesinə və aqrar sektora birbaşa dövlət investisiyası qoymamaqdan və özəlləşdirmə prosesində investisiya müsabiqələrinə üstünlük verilməsindən ibarətdir. Burada cənab İlham Əliyevin bir fikrini diqqətə çatdırmaq istəyirəm. O demişdir: «Biz iqtisadiyyatımızı bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında inkişaf etdiririk. Buna görə də şəxsən mən hökumətin yeni sənaye sahələrinin yaradılmasına bir başa müdaxiləsinin tərəfdarı deyiləm... ölkənin qeyri-neft sahələri özəl sektor tərəfindən inkişaf etdirilməlidir və biz buna nail olmağa çalışırıq». Əlbəttə, mahiyyət etibarlı ilə bu, düzgün fikirdir. Gələcəkdə, iqtisadi inkişafımızın hansısa mərhələsində belə də olacaqdır. Lakin hələlik ölkədə sahəvi və regional inkişafın tarazlı olmaması, habelə işsizliyin mövcudluğu dövlət investisiyalarından emal sənayesinin prioritet sahələrində və aqrar bölmədə daha böyük həcmdə həm birbaşa və həm də parlayorluq əsasında istifadə olunmasını tələb edir. Burada dövlət başçısının

bir fikri ilə tam həmrəy olduğumuzu bildirmək istərdik. O demişdir: «Azərbaycanda kübrə istehsalı zavodları tikilməlidir. Əgər özəl sektor bunu edə bilmirsə və etmək istəmirsə, bəlkə dövlət tərəfindən hansısa tədbirlər görülməlidir».

Mənim fikrimcə, göstərilən sahələrdə ancaq dövlət investisiyalarını genişləndirmək hesabına mövcud sosial-iqtisadi problemləri yaxın gələcəkdə həzmək mümkündür. Söhbət ondan gedir ki, hökumətin investisiya siyasəti ölkə prezidentinin qarşıya qoyduğu yeni vəzifələrə uyğunlaşdırılsın və dövlət investisiyaları sənayenin prioritet emal sektoruna və aqrar sahəyə böyük həcmə istiqamətləndirilsin. Ancaq söhbət dövlət investisiyalarından ucdan tutma bütün sahələrdə uzunmüddətdə istifadə olunmasından getmir. Bu investisiyaların ancaq prioritet sahələrdə və regionlarda istifadəsi tövsiyyə olunur. Hökumət tərəfindən regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, hər il dövlət büdcəsindən yerli büdcələrə böyük məbləğdə dotasiya verilir. Yerli büdcə gəlirlərinin onların xərclərindən çox az olması ilə bağlı məsələlər müstəqil tədqiqat mövzudur. Ona görə də burada qeyd etmək istərdik ki, Respublikanın 11 iqtisadi rayonundan onu Respublika büdcəsindən dotasiya alır. Hətta respublika əhəmiyyətli şəhələrdə yerli büdcə xərclərinin 70-75%-i dotasiya hesabına təmin edilir. Yevlax, Gəncə, Şirvan, Lənkəran və Şəki şəhərlərinin yerli büdcə gəlirləri onların xərclərindən 5-6 dəfə azdır. İndi bütünlükdə Naxçıvan Muxtar Respublikasına dövlət büdcəsindən verilən dotasiya onun gəlirlərindən 8 dəfə çoxdur. 2016-cı ildə 2009-cü illə müqayisədə yerli büdcələrə dotasiyanın məbləği nəinki azalmayacaq, hətta hökumət onu 2,4 dəfə artırmağı nəzərdə tutur. Qeyd olunan faktlar göstərir ki, biz gözləməməliyik ki, haçansa xarici və ya daxili özəl investor Naxçıvan Muxtar Respublikasının və digər regionların iqtisadiyyatını inkişaf etdirəcək və modernləşdirəcəkdir. Məqsəduyğun olardı ki, regionları dotasiya hesabına müvəqqəti saxlamaqla, dövlət öz vəsaitlərini xərcləməklə prioritetlik və növbəlilik prinsipi əsasında regionlarda emal sənayesini və aqrar sektoru paralel inkişaf etdirdirsin.

Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq dövlət təsərrüfat subyektlərinin maliyyə resurslarının artırılması üçün onların dövlət büdcəsinə borclarını silir, vergi dərəcələrini azaldır, amortizasiya ayırmalarından sərbəst istifadə etməyə icazə verir. Eyni zamanda dövlət öz müəssisələrinin investisiya fəaliyyətinə müdaxilə etmir.

Ölkə iqtisadiyyatına investisiyaları stimullaşdırmaq məqsədi ilə aşağıda göstərilən istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilir:

- neft-qaz hasilatında işləyən xarici podratçılar və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları üçün vergi qanunvericiliyində güzəştlərin nəzərdə tutulması;
- mədənçıxarma sənayesində xarici şirkətlərlə birgə fəaliyyətin hasilatın pay bölgüsü formasının tətbiq edilməsi;
- özəlləşdirilən müəssisələrin vergi və dövlət tərəfindən tənzimlənən qiymət və tariflərə görə yaranmış dövlət büdcəsinə borclarının silinməsi və onların güzəştli yolla ödənilməsi ilə müəssisələrin maliyyə cəhətdən sağlamlaşdırılması;
- özəlləşdirmə prosesi zamanı dövlət müəssisələrinin investisiya müsabiqələri vasitəsilə satılması və uzunmüddətli idarəetməyə verilməsi.

İnvestisiya fəaliyyətinin normativ-hüquqi bazasını yaratmaq məqsədi ilə 1992-ci ildə «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» və 1995-ci ildə «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul edilmişdir. Hal-hazırda ölkənin Milli məclisində investisiyaların təşviqi haqqında və investisiya fəaliyyəti haqqında yeni qanunların layihəsi hazırlanır.

2000-ci ildə qəbul edilmiş dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramında müəssisələrin özəlləşdirmə qabağı restrukturizasiyası, sağlamlaşdırılması və özəlləşdirilmiş müəssisələrin dəstəklənməsi və bu məqsədlə özəlləşdirmədən əldə edilən pul vəsaitlərinin hər il 25 faizinin ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Restrukturizasiya ilə bağlı tədbirlər kompleksinə müəssisələrin texnoloji cəhətdən

yenidənqurulması, onların borclarının restrukturizasiyası, maliyyə yardımının göstərilməsi, idarəetməyə verilməsi və sairələr daxildir. Azərbaycanda ilk dəfə olaraq, 1999-cu ildən özəlləşdirmə prosesində müəssisələrin investisiya müsabiqəsi vasitəsilə satılması tətbiq edilmişdir. Bu satış üsulunun investorun mənafeyi baxımından üstünlüyü ondan ibarətdir ki, investor müsabiqənin şərtlərinə uyğun olaraq, özəlləşdirilən dövlət müəssisəsinin səhmlərinin dəyərini dövlət büdcəsinə tam ödəmir. İnvestisiya müsabiqəsinə çıxarılan dövlət əmlakı alıcıya aşağı qiymətə satılır. Alıcı səhmdar cəmiyyətinə çevrilmiş dövlət müəssisəsinin hesablaşma hesabına müəyyən məbləğdə pul vəsaiti köçürür. Həmin vəsait müəssisənin inkişafına, əmək haqqı və digər sosialyönümlü borcların ödənilməsinə xərclənir. İnvestisiya proqramında nəzərdə tutulan bu vəsait hesabına yaradılan əmlak investorun mülkiyyətinə daxil edilir. Bu üstünlükdən istifadə edərək sahibkar istehsalın dirçəldilməsinə investisiya yönəldə bilər.

2001-ci ildən Azərbaycan Respublikasının ərazisində əldə etdikləri xalis mənfəət hesabına xarici investorlar opsiya təqdim etmədən özəlləşdirmədə iştirak edə bilərlər. Bu da özəlləşdirmədə iştirak üçün stimula yaradır və özəlləşdirilən obyektin ucuzlaşdırır. Ölkənin vergi siyasətində neft sektorunun inkişafına xarici investorların cəlb edilməsi üçün ciddi vergi güzəştləri verilmişdir. Belə ki, Azərbaycan ərazisində neft müqavilələrində iştirak edən xarici podratçı və subpodratçı təşkilatlar əldə etdikləri gəlirin (mənfəətin), qanunvericilikdə nəzərdə tutulan vergi dərəcəsi əsasında yox, yalnız kontraktlarda göstərilən rejimdə vergi verirlər. Neft hasilatında çalışan əcnəbi şirkətlər digər vergi ödənişlərindən azad edilmişlər. Xarici iş adamlarına münasibətdə diskriminasiya siyasəti həyata keçirilmir. Onlar yerli təsərrüfat subyektləri ilə eyni hüquqa malikdirlər.

Azərbaycanın daxili bazarının mal və xidmətlərlə təminatında, əvvəllər deyildiyi kimi, idxalın rolu böyükdür. Bu meyli daxili bazarın mal təminatını yaxşılaşdırır. Ancaq investisiyaların cəlb edilməsinə, xüsusi ilə emal sənayesinə və aqrar sektora

mənfi təsir göstərir. Çünki belə şəraitdə yaranan yeni müəssisələrin istehsal eldikləri məhsulların satışında problemin yaranması istisna edilmir. Bəzi hallarda idxal malları yerli məhsullara nisbətən ucuz başa gəlir və yerli istehsalçılar onlarla rəqabət apara bilmirlər, özəl investorlar xammal və yarımfabrikatlar istehsal edən sahələrə investisiya yönəltməkdə daha çox maraqlıdırlar. Kommersiya kreditinin faiz dərəcəsinin yüksək olması da daxili investisiyaların artımını ləngidən amillərdəndir.

Keçən onbeş il ərzində bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq, investisiya prosesinin idarəedilməsi yenidən qurulmuşdur. Yeni təşkilati - hüquqi formalar və iqtisadi mexanizmlər yaradılmışdır. Dövlət vəsaiti hesabına sosial proqramlar və milli iqtisadiyyatın vacib hesab edilən infrastruktur obyektləri maliyyələşdirilir. Respublikada investisiya fəaliyyətinin tərkib hissəsi olan inşaat kompleksində də tədbirlər həyata keçirilmişdir. Hər şeydən əvvəl, inşaatçılar obyektlərin seçilməsi və tikilməsi işlərində tam sorbəstdirlər. Əvvəllər inzibati-amirlik prinsipinə əsaslanan təsərrüfat mexanizmi indi bazar sistemi şəraitində «podrat ticarəti» prinsipinə əsaslanır. Tədricən tikinti işlərinin təmərküzləşməsi prosesi gedir, iri birliklər və şirkətlər inşaat bazarının və inşaat materialları istehsalının əsas hissəsinə nəzarət edirlər. Onlar səhmdar və digər təsərrüfat cəmiyyətləri formasında fəaliyyət göstərirlər. Böyük investisiya layihələrini yerinə yetirmək üçün xüsusi inşaat şirkətləri və konsorsiumları yaradılır.

Neft ixracından ölkəyə küllü miqdarda daxil olan xarici valyutanın Azərbaycanın bütünlükdə iqtisadiyyatına, xüsusilə maliyyə bazarına təsiri barədə mütəxəssislərin fikirləri müxtəlifdir. Məsələn, 2010-cu ildə Beynəlxalq Valyuta Fondunun Bakıdakı nümayəndəliyi tövsiyyə etmişdir ki, maliyyə sektoru valyuta daxil olmasına ciddi nəzarət etməli, inflyasiya effektini azaltmalı və Azərbaycan hökuməti dövlət xərclərini azaltmalıdır. Qeyri-neft sektorunun daha yüksək səviyyədə işləməsi və inhisarçılıqla bağlı məsələlərin həll edilməsi üçün biznes mühiti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmalıdır. Neft gəlirlərinin müəyyən hissəsinin birbaşa dövlət

büdcəsinə daxil olmasını məğbul hesab etməyən nümayəndəlik bu gəlirlərin hamısının Dövlət Neft Fonduna köçürülməsini və nəhayət, manatın möhkəmləndirilməsi siyasətinin davam etdirilməsini tövsiyyə etmişdir. Bəzi mütəxəssislər hesab edirlər ki, indi və gələcəkdə dövlət büdcəsinin investisiya xərclərinin əsas mənbəyi Dövlət Neft Fondundan daxil olan vəsaitlər olacaqdır . Əlbəttə, neft gəlirlərinin ölkə iqtisadiyyatında rolu böyükdür. Ancaq davamlı iqtisadi inkişafı təkcə Neft Fondunun üzərində qurmaq düzgün olmazdı. Ölkənin digər investisiya resursları da aşkarlanmalı və istifadə edilməlidir.

Müasir dünya iqtisadiyyatında qlobal meyillərin dərinləşdiyi bir dövrdə dövlətin mövqeyinin və milli maraqlarının möhkəmlənməsinə təsir göstərən əsas faktorlardan biri fəal xarici investisiya siyasətidir. Azərbaycanda həyata keçirilən düzgün iqtisadi siyasət neft gəlirlərinin səmərəli idarə olunması, iqtisadiyyatın diversifikasiyası istiqamətində düşünülmüş siyasət və atılan düzgün makroiqtisadi addımlar nəticəsində ölkədə maliyyə sabitliyi əldə olunmuşdur. Bu da Azərbaycanın həm regional xarici investisiya layihələrində mühüm tərəfdaş, həm də dünya investisiya bazarında öz potensial gücünü nümayiş etdirən xarici investor, olması üçün zəmin yaratmışdır. Azərbaycan region ölkələrinin neft-kimya, neft-qaz, yanacaq-energetika, infrastruktur, sənaye və s. sektorlarına iri həcmli investisiyalar yönəldərək region iqtisadiyyatının inkişafına öz töhfəsini verməyə davam edir.

Azərbaycanın regionda güclü sərmayədar ölkəyə çevrilməsi faktı həm regionda Azərbaycanın mövqelərini möhkəmləndirir, həm ölkənin beynəlxalq mövqelərinin güclənməsinə təkan verir, həm də ölkə iqtisadiyyatını gücləndirir.

Bizim tədqiqat işimizin başlıca məqsədi Azərbaycanın müasir və perspektiv iqtisadi inkişaf səviyyəsi kontekstində ölkənin xaricə investisiya qoyuluşu potensialını qiymətləndirmək və bu istiqamətdə yeni strategiyanın formalaşdırılmasının əhəmiyyətini əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycanın hazırkı inkişaf səviyyəsi və ölkədə neft gəlirləri ilə formalaşdırılmış sərmayə yığımı potensialının tam, səmərəli və doğru istifadəsini təmin etmək üçün ölkənin iqtisadi inkişaf konsepsiyası çərçivəsində xarici investisiya strategiyasının hazırlanmasının əhəmiyyətini vurğulamaq və bu mövzuya diqqəti çəkmək əsas tədqiqat vəzifəsi kimi qarşıya qoyulur.⁵[7]

Əminliklə deyə bilərik ki, regionun potensial xarici sərmayədarı olaraq Azərbaycan üçün xaricə investisiya qoyuluşları siyasətinin təhlil olunması, bu sahədə dünyada mövcud olan təcrübələrin öyrənilməsi və mövcud olan ən uğurlu təcrübələrin Azərbaycan bazarına uyğunlaşdırılması və səmərəli şəkildə tətbiqi müasir dövrdə ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

⁵Abbasova Sunarə Rizvan qızı "Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyaların sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemləri" UNEC 2015 magistr dissertasiya işi

Bu gün Azərbaycanın müasir iqtisadi inkişaf mərhələsində bu dövrdə əldə olunmuş nailiyyətlərin, gələcəkdə əldə olunacaq uğurlar üçün zəmin yaratmasına, ölkəyə gəlmiş neft gəlirlərinin səmərəli istifadə olunmasına, sosial-iqtisadi tərəqqi üçün məqsədə uyğun xüsusi inkişaf strategiyalarının, proqramlarının işlənilib hazırlanmasına, bu proqramların reallaşdırılmasına, bu istiqamətdə doğru tərəfdaşlarla birgə işləyərək düzgün strategiyaların seçilməsi və ölkələrarası siyasi-iqtisadi münasibətlər balansının qorunub saxlanmasına ehtiyac vardır.

2013-cü ilin yanvar-dekabr ayları üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyanın 4824,8 milyon manatı (27 faizi) neft sektorunun, 13047,3 milyon manatı (73 faizi) qeyri-neft sektorunun inkişafında istifadə edilmişdir. Neft və qeyri-

neftsektoru üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar aylar üzrə aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:⁶[33]

2013-cü ilin yanvar-dekabr ayları	Daxili investisiya		Xarici investisiya	
	Milyon manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	Milyon manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Yanvar	398,8	64,6	218,9	35,4
Fevral	691,5	65,1	370,9	34,9
Mart	887,8	72,6	334,3	27,4
Aprel	1094,4	81,0	256,1	19,0
May	1157,0	76,6	352,9	23,4
İyun	1282,2	80,2	317,0	19,8
İyul	1064,8	74,1	372,2	25,9
Avqust	1184,1	74,9	395,9	25,1
Sentyabr	1082,9	74,8	364,8	25,2
Oktyabr	869,7	68,8	393,7	31,2
Noyabr	1102,6	73,4	399,8	26,6
Dekabr	2889,1	88,1	390,7	11,9

2013-cü ilinyanvar-dekabr ayları	Neft sektoru		Qeyri - neft sektoru	
	Milyon manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi faizlə	Milyon manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi faizlə
Yanvar	230,2	37,3	387,5	62,7
Fevral	472,0	44,4	590,4	55,6

⁶<http://www.economy.gov.az/> Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi

Mart	376,7	30,8	845,4	69,2
Aprel	335,7	24,9	1014,8	75,1
May	430,9	28,5	1079,0	71,5
İyun	405,1	25,3	1194,1	74,7
İyul	393,5	27,4	1043,5	72,6
Avqust	398,1	25,2	1181,9	74,8
Sentyabr	389,9	26,9	1057,8	73,1
Oktyabr	505,0	40,0	758,4	60,0
Noyabr	405,0	27,0	1097,4	73,0
Dekabr	482,7	14,7	2797,1	85,3

2.2 İnvestisiya bazarının formalaşmasında dövlətin rolu

İnvestisiya bazarına təsir edən iqtisadi amillər bunlardır:

- makroiqtisadi amillər – bunların inflyasiyanın və faiz dərəcəsinin səviyyəsi, ÜDM dinamikası, ÜDM-də yığımın səviyyəsi;
- informasiya təminatı - bura informasiya təminatı sisteminin formalaşması, ölkə üzrə bütövlükdə, o cümlədən ayrı-ayrı kompaniyaların investisiya imkanları haqqında hərtərəfli məlumatın əl çalan olması, etibarlı informasiya mənbələrinin mövcudluğu;
- normativ - hüquqi amil – bura qanunvericilik bazasının sabitliyi və keyfiyyəti mülkiyyət hüququnun və investorların maraqlarının müdafiəsi, iqtisadiyyatın inhisarlaşması səviyyəsi, bazarda inzibati və digər maneələrin olması, qayda-qanuna riayət, iqtisadiyyatın açıq olması və s.;
- vergi sisteminin keyfiyyəti və vergi yükünün səviyyəsi;

İnvestisiya potensialı makroiqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə alır. Buna ərazinin əhalinin istehlak tələbləri, istehsalat amillərinin sıxlığı və d. daxildir. İnvestisiya potensialına dair bir çox fikirlər mövcuddur. Ümumiləşdirilmiş şəkildə onu mövcud vəziyyətdə iqtisadi sistemin maksimum nəticə vermək imkanı kimi ifadə etmək olar. İnvestisiya potensialını ərazinin kapitalı mənimsəməsi imkanı kimi də ifadə etmək olar. İnvestisiya potensialı kimi təbii resurslar, əmək ehtiyatları, maliyyə resursları, maddi-texniki vəsait və d. çıxış edə bilirlər.⁷[8]

⁷Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti G.A.Əzizova Bakı (2012)

İnvestisiya riskləri iki qrupa bölünür spesifik (kommersiya) və qeyri-spesifik (qeyri-kommersiya) risklər. Kommersiya riskləri investisiya layihələrinə təsir edən amillərlə əlaqəli risklərdir. Qeyri-kommersiya riskləri sahibkarlıqla bağlı, xarici mühitin investorlara təsirini nəzərdə tutur və bunlara sosial,siyasi, iqtisadi,ekoloji və s. xarakterli risklər aiddir.Məsələn, siyasi qeyri-sabitlik,müharibə, dövlətin investisiya fəaliyyətinə mane olması və s. Ərazi əhatə olunması baxımından regional və ölkə risklər mövcuddur, ölkə riskləri ölkədə həyata keçirilən bütün investisiya layihələrinə eyni dərəcədə təsir göstərən risklərdir. Bu cari riskin həcmi xarici investorların ölkəyə investisiya yerləşdirilməsi üçün önəmlidir. Regional qeyri- kommersiya riskləri bir çox amillərdən asılı olub aşağıda göstərdiyimiz qruplara bölünür :

- işsizlik səviyyəsi;
- cinayətkarlığın səviyyəsi
- regional qanunvericiliyin əsas kapitala investisiyaların yönəldilməsi üçün əlverişli olması;
- bazar mühitinin formalaşmasında yerli hakimiyyətin müdaxilə etmə səviyyəsi;
- təbii-iqlim şəraiti və ekoloji təhlükəsizlik;
- sahibkarlığın inkişafına əhəlinin münasibəti;
- əhəlinin gəlirlərinin diferensiasiya səviyyəsi;
- siyasi sabitlik səviyyəsi .

Beləliklə ümumişəkildə investisiya bazarıbelə ifadə oluna bilər :

$$\textit{İnvestisiya potensialı} - \textit{İnvestisiya riskləri} = \textit{İnvestisiya iqlimi}$$

İnvestisiya bazarı mühitinin qiymətləndirilməsi meyarları bir sıra amillərin təhlili ilə müəyyən olunur. Ölkədə investisiya bazarı giriş və çıxış parametrləri vasitəsi ilə təhlil olunur. Giriş parametrlərinə iqtisadi potensialı əks etdirən göstəricilər daxildir;iş qüvvəsinin keyfiyyəti, infrastrukturun inkişaf səviyyəsi, ekoloji durum və

təbii resurslar siyasi sabitlik və xarici borc, dövlət büdcəsinin tarazlığı , dövlətin idarə etmə sisteminin keyfiyyəti, qanunvericilik, mülkiyyət hüququnun müdafiəsi və vergi sisteminin keyfiyyəti və s. Çıxış parametrlər isə kapital axını və əks-axınifaiz dərəcəsinin və inflyasiyanın səviyyəsi. ÜDM-də yığının səviyyəsi, investisiya iqliminin qiymətləndirilməsi nəticəsində o, əlverişli və əlverişsiz ola bilər. Əlverişli investisiya bazar iqlimi investorların aktivləşməsinə, kapital axınının artmasına şəraitin olmasında özünü biruzə verir. Əlverişsiz, investisiya mühitində isə kapitalın əks-axımı, investorlar üçün risklərin artması, investisiya aktivliyinin azalması müşahidə olunur. İnvestisiya bazarı mühiti mikro və makrosəviyyədə reallaşa bilər.

Makroiqtisadisəviyyədə investisiya mühitinin qiymətləndirilməsində investisiyalar üçün iqtisadi, siyasi və sosial mühitinin göstəriciləri istifadə olunmuşdur. Mikro səviyyədə isə investisiya mühiti dövlət qurumları , firma-investor vəəlicilər, təchizatçılar, banklar və d. ikitərəfli münasibətlərdə özünü buruzə verir. Xarici investisiyalarda adı çəkilənlər ölkə daxilində əmək kollektivlərinin və həmkarların əsas cəhətlərini nəzərə almalıdırlar. Mikrosəviyyədə xarici investor üçün realhüquqi, iqtisadi, mədəni kontaktlar nəticəsində əks olunan ümumiləşdirilmiş investisiya iqliminin konkretləşdirilməsi həyata keçirilir.

İnvestorlar ucun ölkədə kapital bazarında fəaliyyətin dəqiq və formal qaydaları mövcud deyilsə , qeyri-şəffaf gözlənilməz halların mövcuddursabu ölkənin investisiya cəlbediciliyini azaldır. Ölkədəki vəziyyətin qeyri-şəffaflılığının qiymətləndirilməsi “Price Waterhouse Coopers” auditor xidmətlər şəbəkəsi tərəfindən işlənilib hazırlanıb və burada iqtisadi sistemin, qanunvericilik bazasının, biznesdə münasibətlərin, maliyyə siyasətinin, mühasibat uçotu standartlarının meyarlarına görə qeyri-səffaflıq qiymətləndirilir. Hər meyarla görə 0 balda – 150 bala qədər dəyər verilir və orta cəbri qeyri-şəffaf əmsal adında göstərici hesablanır.

Beynəlxalq maliyyə və iqtisadi qurumlara borcun mövcudluğu investisiya bazarının qiymətləndirilməsinin əhəmiyyətli meyardır, ölkənin borc ödəmə imkanı göstəricisinə siyasi risklər, iqtisadi perspektivləri, defoltla bağlı borc, xarici borc, kredit reytingi, qısa müddətli maliyyə resurslarının, bank resursları və kapital bazarlarının əl çatan olması aiddir. Adı çəkilənlər göstəricilər investisiya fəaliyyətinə həm məhdudlaşdırıcı, həm də stimullaşdırıcı təsir göstərə bilərlər. Belə ki, ÜDM azalması iqtisadiyyatın qeyri-sabit vəziyyətinə, sənaye istehsalının azalmasına, investisiya aktivliyinin azalmasına gəlirir. Yüksək inflyasiya tempi isə investisiya imkanlarının məhdudlaşdırılmasına və amortizasiya yığımlarının dəyərdən düşməsinə gətirib çıxarır. Yüksək vergi və faiz dərəcələri iqtisadiyyatın real sektoruna investisiya qoyuluşunu azaldır və həmçinin də əksinə mülayim inflyasiya templəri, UDM artımı, əhalinin yığımlarının artması və faiz dərəcəsinin azalması investisiya fəaliyyətini yaxşılaşdırır.

İnvestisiya bazar mühiti investisiya siyasətindən asılıdır. İnvestisiya siyasəti - investisiya qoyuluşu üçün optimal şərait yaradılması istiqamətində dövlət tərəfindən həyata keçirilən təşkilat və iqtisadi tədbirlər məcmusu olduğu üçün, investisiya bazar mühiti investisiya siyasətinin təsiri altında formalaşır.

İnvestisiya cəlb ediciliyi investisiya potensialı, investisiya aktivliyi və investisiya riskləri göstəricilərindən ibarətdir. Əlverişli iqlimin formalaşmasında dövlətin iqtisadi siyasəti 2 istiqamətdə həyata keçirilir - riskləri azaltmaq və kapitalın yığılmasını təmin etmək. İqtisadi siyasətin bu iki bir-birini tamamlayan istiqamətlərinin istifadə edilməsi investisiya mühitinin cəlbediciliyinin artırılmasına, investisiya fəaliyyətinin aktivləşməsinə səbəb olur.

İnvestisiya cəlbediciliyinin əsas xarakteristikası - investisiya potensialıdır. İnvestisiya mühiti isə investisiya fəaliyyətinin məhdudlaşdırıldığı riskli mühitdə investisiya potensialının reallaşdığı şəraitdir.

Dünyada investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirməsi sahəsində bir neçə metodikadan istifadə edilir, bu BHRI, Dou-Conson əmsalı, Harvard Biznes Məktəbinin üsulu və d. Aparıcı iqtisadi jurnallarda «Fortune» , «The Economist», «Kuromoney» və nüfuzlu ekspert agentliklərdə «Standart & Poor» , «Moody's», IBC'A investisiya iqlimi və risklərini qiymətləndirir və sonda ölkələr üzrə investisiya cəlbediciliyinin reytingini dərc edir.

Ölkə regionlarının potensial - risk baxımından qiymətləndirilməsi onların belə təsnifləşdirilməsinə zəmin yaradır:

- maksimal potensial - minimal risk
- yüksək potensial - yüksək risk
- yüksək potensial - mülayim risk
- orta potensial - yüksək risk
- orta potensial - minimal risk
- orta potensial - mülayim risk
- aşağı potensial - yüksək risk
- aşağı potensial - minimal risk
- aşağı potensial - mülayim risk
- aşağı potensial-ekstremal risk
- əhəmiyyətsiz potensial - yüksək risk
- əhəmiyyətsiz potensial - mülayim risk

Əlverişli investisiya bazarının formalaşması mexanizmi - İnvestisiya aktivliyini təmin etmək məqsədi ilə əlverişli investisiya iqliminin yaradılmasıdır və bura aşağıda göstərilən tədbirlər daxil edilir :

- investisiya fəaliyyəti subyektləri üçün xüsusi vergi rejimlərinin təyin edilməsi;
- amortizasiyanın hesablanması və amortizasiya ayırmalarından istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- reytinglərin daimi həyata keçirilməsi və investisiya fəaliyyəti subyektlərinin reyting qiymətləndirilməsinin nəsrini aparan analitik-informasiya mərkəzlərinin yaradılması və inkişafı;
- vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- anti-inhisar tədbirlərin qəbul edilməsi;
- investorların maraqlarının qorunması;
- investisiya fəaliyyəti subyektlərinə torpaq və digər təbii resurslardan imtiyazlı istifadə şərtlərinin verilməsi;
- maliyyə lizinqinin inkişafı;
- əhalinin vəsaitlərindən sosial-mədəni təyinatlı obyektlərin tikintisi və mənzil tikintisində istifadə;
- inflyasiyanın azaldılması;
- investisiya fəaliyyəti subyektlərinin şəxsi investisiya fondlarının formalaşmasını stimullaşdırmaq;
- kreditləşmənin həyata keçirilməsi zamanı girovlardan istifadə imkanlarının genişlənməsi;
- inflyasiya templərinə müvafiq olaraq, əsas fondların yenidən qiymətləndirilməsinin aparılması.

Əlverişli investisiya bazarının formalaşması mexanizmi, bir tərəfdən, dövlətin investisiya siyasətindən, digər tərəfdən isə investisiya obyektləri olan müəssisələrin fəaliyyəti nəticəsindən asılıdır. Bazar şəraitində xüsusi şirkətlər investisiya sahəsində qərarları sərbəst qəbul edirlər. Dövlət isə bazar şəraitində səmərəli olmayan sahələrə təsir edir.

Xarici investisiyalara gəldikdə onlar tərəfindən qoyulan investisiyalara dövlət zəmanət verir və riski öz üzərinə götürür. Muasir dövrdə iri kapital qoyuluşu tələb edən elm tutumlu istehsalın mahiyyəti artır. Qoyulan kapitalın qayıtma müddəti uzun olması və nəticələrin qeyri-müəyyən olması bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün kommersiya risklərinin yüksək olması problemini yaradır. Nəticədə, yüksək kommersiya riskinin mövcudluğu bu sahələrə kapital qoyuluşunu azaldır. Dövlət perspektiv elm tutumlu sahələrin inkişafını dəstəkləmək və kommersiya risklərini azaltmaq üçün özü belə layihələrin iştirakçısı və ya investor kimi çıxış edə bilər.

Xarici investisiyaların dövlət tənzimlənməsi - xarici investisiyaların tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikası qanunları, beynəlxalq qanun və müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Ölkəyə xarici investisiyaları cəlb etmək üçün əlverişli investisiya iqlimini formalaşdırmaqla yanaşı azad iqtisadi zonaların yaradılması məqsədə uyğundur.⁸ [8]

Azad iqtisadi zonalar - ölkə ərazisinin elə bir hissəsidir ki, orada xarici investor üçün digər ərazi ilə müqayisədə əlverişli şərait yaradılmışdır. Azad iqtisadi zonalarda xarici investor və xarici kapitallı olan müəssisələr üçün dövlət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hüquq və zəmanətlərdən başqa güzəştlər də tətbiq edilir. Bunlar:

- xüsusi gömrük rejimi: sərhəddən sadələşdirilmiş keçid qaydaları, əmtəələrinin idxalı və ixracı üçün gömrük rüsumlarının az olması aiddir.
- xarici investisiyalı müəssisələrin sadələşdirilmiş qaydada qeydiyyatı alınması;
- güzəştli vergi norması;
- torpaq və təbii resursların istifadəsi üçün ödəniş normasının aşağı olması.

Azad iqtisadi zonaların əsas növləri aşağıdakılardır:

1. Sənaye zonaları;

⁸Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti G.A.Əzizova Bakı (2012)

2. Yeni texnologiyaların işlənib hazırlanması və tətbiqi ilə əlaqədar texnoloji zonalar;
3. Bank və sığorta əməliyyatları üçün güzəştli rejim zonaları;
4. Azad ticarət və gömrük zonaları;
5. Kompleks azad zonalar - xüsusi şəhər və rayonlar.

Qloballaşma prosesi vahid dünya kapital bazarının formalaşmasına gətirib çıxardı. Bununla yanaşı sürətlə inkişaf edən qiymətli kağızlar bazarı milli iqtisadiyyatların sürətli integrasiyasına şərait yaradır. Müasir telekommunikasiyaların və hesablama texnikasının inkişafı maliyyə resurslarının bir saniyə ərzində bir milli bazardan o birisinə keçməsinə şərait yaradır. Lakin kapitalın mobil olması üstünlükdürsə, bununla bərabər xarici ölkələrin iqtisadiyyatından asılılığının artması səbəbindən milli qiymətli kağızlar bazarının qeyri-sabitliyi də artmış olur. Bununla bərabər milli bazarlarda investisiyalar uğrunda rəqabət artır. Ənənəvi olaraq aparıcı ölkələr Avropa birliyi, ABŞ və Yaponiya arasında olan rəqabətə artıq inkişaf edən ölkələr də qoşulur. Eyni zamanda, inkişaf edən ölkələrə investisiya qoymaq üçün inkişaf etmiş ölkələr arasında da rəqabət çox güclüdür.

İnkişaf edən ölkələr tərəfindən investisiya potensialının artırılması strategiyasında bir neçə vəzifəni həll etmək tələb olunur:

1. iqtisadi strukturun modernləşdirilməsi - emal və yüksək texnologiyalı sahələrin və maliyyə sistemi, xidmət sahəsini inkişaf etdirmək;
2. İnkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə daha yüksək iqtisadi artım templərini təmin etmək;
3. milli iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsi və coğrafi mövqeyinə yaxın ölkələrlə müqayisədə daha cəlbedici olmasını təmin etmək;

4. sosial problemlərinin həll, əhalinin həyat səviyyəsinin artırılmasını təmin etmək.

İnvestisiya resurslarının cəlb edilməsi uğrunda rəqabət üstünlüklərini təmin edən amilləri makroiqtisadi, siyasi, infrastruktur və mikroiqtisadi amillərə ayırmaq olar.

Makroiqtisadi amillər iqtisadiyyatın ümumi durumunu, artım templərini və yaxın gələcəyə dəyişilməsi ehtimalını, iqtisadi tsiklin mərhələsini xarakterizə edir. Bu amillərə işsizlik və inflyasiya səviyyəsi, adam başına düşən orta gəlir səviyyəsi, milli valyutanın sabitliyi, tədiyyə balansı və dövlət büdcəsinin vəziyyəti, vergilərin səviyyəsi, uçot dərəcəsinin norması, iqtisadiyyatın struktur proporsiyaları vədəyisilməsi meylləri daxildir.

Siyasi amillərə:

- investorların hüquqi və səmərəli mudafiəsini təmin edən təkmil qanunverici bazanın mövcudluğu ;
- dövlət qurumunun sabit olması ;
- qiymətli kağızlar bazarının ardıcıl və səmərəli tənzimlənməsini həyata keçirən dövlətorqanlarının mövcudluğu və onların informasiya baxımından daxili və xarici investorlar üçün açıq olması;
- gözlənilən, milli iqtisadiyyata uzun müddətli birbaşa və portfel investisiyaların cəlb edilməsinə yönələn iqtisadi siyasət.

İnfrastruktur amilləri qiymətli kağızlar bazarının cəlbediciliyinə təsir edən göstəricilərdir. Bu amillərə qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyət istiqamətləri, iştirakçılarının səviyyəsi və qiymətli kağızlarla əməliyyatlar prosesində onların münasibətləri daxildir.

Mikroiqtisadi amillərə milli bazarda fəaliyyət göstərən iri müəssisələrin maliyyə vəziyyəti, istehsal və marketinq siyasəti, idarə etmə səviyyəsi, inkişaf səviyyəsi,

müəssisələrin qiymətli kağızlarının milli bazarda hərəkəti göstəriciləri aiddir. Mikroiqtsadi göstəriciləri xarakterizə edən göstəricilərə kapitalın gəlirlik səviyyəsi və aktivlər, səhmlərin qiymətinin ondan alınan gəlirə nisbəti, keyfiyyət göstəriciləri daxil edilir.

Qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, investorlar aşağıdakı bərabər huquqlara malikdirlər:

- kapital qoyuluşlarının həcm və istiqamətlərinin mustəqil müəyyən edilməsi, və eləcə də, digər subyektlərlə muqavilələrin bağlanması ;
- dövlət qanunvericiliyi ilə təyin olunmuş çıxarışlar istisna olmaqla, kapital qoyuluşları formasında investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə ;
- öz vəsaitlərindən məqsədyonlu istifadəyə nəzarətin həyata keçirilməsi ;
- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada, kapital qoyuluşlarını həyata keçirmək və onların nəticələrindən istifadə etməklə, öz huquqlarını fiziki və huquqi şəxslərə, dövlət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanlarına ötürmək ;
- kapital qoyuluşları obyektlərinə və həyata keçmiş kapital qoyuluşları nəticələrinə sahib olmaq, istifadə etmək və sərəncam vermək ;
- AR qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, kapital qoyuluşlarının birgə həyata keçirilməsi məqsədi ilə cəlb edilən və şəxsi vəsaitlərin digər investorların vəsaitləri ilə birləşdirilməsi ;
- müqavilə ilə nəzərdə tutulan digər hüquqlarının həyata keçirilməsi.

İnvestisiya fəaliyyəti subyektləri arasında münasibətlər dövlət kontraktı, müqavilə, normativ aktlar və qanunvericilik əsasında həyata keçirirlər. Qanunvericiliyə əsasən, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün investisiya fəaliyyət subyektlərinə, investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində hüquqların bərabərliyini

təmin edilir. Dövlət investisiya layihələrinin müzakirəsində kapital qoyuluşlarının qorunmasını və aşkarlığı təmin edir. Layihəni həyata keçirməyə başladıqdan sonra investorun üzərinə düşən vergi yükünün artması zamanı, layihəni həyata keçirilmə müddəti dövründə investorlara qarşı yeni hüquqi aktlar tərtib olunurlar.

Bir qayda olaraq, hökumət aşağıdakı səlahiyyətləri həyata keçirir :

- investorların öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə nəzarəti həyata keçirir ;
- prioritet investisiya layihələrinin qeydiyyat qaydalarını təsdiq edir ;
- investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinin başlanma gününü təyin edən qaydanı təsdiqləyir, o cümlədən, xarici investorların iştirakı ilə ;
- ölkə ərazisində prioritet investisiya layihəsinin investorunun üzərinə düşən vergi yükünün əlverişsiz dəyişmələrinin qiymətləndirilməsi meyarlarını təyin edir.

İnvestor öz üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirmədiyi halda, ona təqdim edilən imtiyazlardan məhrum edilir. İmtiyazların təqdim edilməsi nəticəsində ödənilməyən pul vəsaitlərinin məbləği qanunda nəzərdə tutulan qaydada qaytarılmalıdır.

Kapital bazarında dövlətin rolu - Kapital qoyuluşlarında dövlətin iştirakı aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

- infrastruktur inkişafının investisiyası, o cümlədən də sahibkarlıq fəaliyyəti, milli və regional layihələr ;
- ölkənin büdcəsi vəsaitlərinin hesabına, xarici subyektlərlə birgə həyata keçirilən investisiya layihələrinin seçilməsi, tərtibi, təsdiqi və maliyyələşdirilməsi ;
- regional səviyyəli layihələrin ekspertizası və siyahılarının formalaşması ;
- dövlət büdcəsi, eləcə də. ölkənin subyektlərinin büdcə vəsaitləri hesabına, investisiya layihələri üzrə, rəqabət əsasında, dövlət təminatının verilməsi;

- milli layihələrin və meqalayihələrin seçilməsi, tərtibi, maliyyələşdirilməsi və birgə maliyyələşdirilməsi ;
- büdcə vəsaitlərinin müsabiqə, qaytarılma və ödənişli əsaslarla yerləşdirilməsi ;
- məqsədli investisiya istiqraz səhmlərinin buraxılışı;
- qanunvericiliyə əsasən, investisiya layihələrinin ekspertizasının keçirilməsi;
- standartların işlənilib hazırlanması , təsdiqi və onlara riayət etməyə nəzarətin həyata keçirilməsi;
- köhnəlmiş texnologiya və avadanlıqların çətdirilməsindən qorunma;
- qanunvericiliyə uyğun olaraq, hərrac və müsabiqələrin nəticələrinə görə xarici investorlara konsessiyaların verilməsi ;
- elmi nəticələr və intellektual mülkiyyət də daxil olmaqla, qeyri-səmərəli istifadə edilən dövlət mülkiyyətini investisiya prosesinə cəlb etmək;

2.3 Daxili və xarici investisiyaların Azərbaycan investisiya bazarının formalaşmasında yeri.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində iqtisadiyyatın həm daxili, həm də xarici investisiyalara böyük ehtiyacı var idi. O dövrdə iqtisadi mühiti nəzərə alsaq, daxili investisiyalar yalnız dövlətin həyata keçirdiyi investisiya layihələrindən ibarət idi. Həmin dövrdə Azərbaycan Respublikasının düşdüyü çətinliklər daxili investisiya qoyuluşlarını çətinləşdirirdi. Bu baxımdan müxtəlif təbii sərvətlərə malik ölkənin resurslarının emalı və dünya bazarına çıxarılması xarici investisiyanın cəlb olunmasını mühüm zərurətə çevirmişdir.

Bu baxımdan 1994-cü ildə əsrin müqaviləsinin imzalanması xarici investisiyanın cəlb olunmasının əsas mərhələsi kimi özünü göstərdi. Hazırda da bir çox ölkələr və maliyyə-kredit təşkilatları əsasən Azərbaycanın neft-qaz sənayesinə investisiya qoyuluşları edirlər. Xarici investisiya qoyuluşları həm ölkənin istehsal imkanlarını artırır, həm də ölkəyə xarici valyutanın daxil olmasına səbəb olur.

Müstəqillik dövründən indiyə qədər xarici investisiyalar hesabına ölkə iqtisadiyyatında mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. Bu həm istehsalın güclənməsinə, həm də dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artmasına səbəb olmuşdur ki, hazırda Azərbaycan Respublikası bir sıra mühüm investisiya layihələrini öz dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirir. Buna misal olaraq Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsini göstərmək olar. Bundan başqa bir sıra layihələr də vardır ki, Azərbaycan Respublikası bir sıra dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla investisiya layihələrinin reallaşmasında birgə iştirak edirlər. Bu investisiya layihələri aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır :

1) Aqrar sektorun inventarizasiyası və aqrar siyasətin təkmilləşdirilməsi. Bu Layihə üçün 1 120 000 Avro ayrılmışdır. Layihənin məqsədi Azərbaycanda dolğun aqrar siyasətinin tərtib edilməsi və beləliklə aqrar sektorda rəqabət qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsidir. Bu sahədə fermerlərin biliklərinin artırılması, yerlərdə

kommunal xidmətləri və yol infrastrukturalarının inkişaf etdirilməsi və suvarma drenaj şəbəkələrinin yenidən qurulması məqsədilə Texniki Tapşırıq layihəsi hazırlanmışdır.

2) İntegrə edilmiş Ərzaq Təminatı Proqramı . Layihənin məqsədi, Xızı, Siyəzən, Dəvəçi rayonlardakı ərzaqla az təmin olunmuş əhali qruplarına öz gücü ilə təmin edilməsində köməklik göstərməkdir. 2004-cü ildən buraya Oğuz rayonunun da əlavə olunması nəzərdə tutulmuşdur. Layihənin reallaşdırılması üçün 2 147 000 Avro ayrılmışdır.

Müvafiq rayonlarda uşaq bağçaları, məktəb, kitabxana və tibb məntəqələrinin fəaliyyəti dəstəklənir, habelə Xızı, Siyəzən və Dəvəçi rayonlarında Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, rayon icra hakimiyyəti, bələdiyyələr və qeyri-hökumət təşkilatları ilə birlikdə sosial infrastruktur obyektlərinin təmiri, fermerlərin dəstəklənməsi, meşəsalma və digər xidmət, təchizat və treyninqlər sahəsində müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir.

3) Özəl sektorun inkişafı üçün isə 1 280 000 Avro ayrılmışdır. Layihənin məqsədi Gəncədə, Muğan zonasında, Cənub bölgəsində, Quba-Xaçmaz regionunda və Göyçay-Mingəçevir regionunda özəl bölmənin xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun inkişafını dəstəkləməkdir. Layihə çərçivəsində Gəncədə, Muğan zonasında, Cənub bölgəsində, Quba-Xaçmaz regionunda və Göyçay-Mingəçevir regionunda özəl sektor dəstəklənmiş, Almaniyanın iqtisadi təcrübəsindən istifadə məqsədilə yerli sahibkarların səfəri təşkil olunmuş, Xarici Investisiyalar Agentliyinin konsepsiyası hazırlanaraq ilkin mərhələsinin icrasına başlanmış, habelə İqtisadi Xəritənin layihəsinin və İxrac Yardım Fondunun konsepsiyasının hazırlanması və ilkin mərhələsinin icrası üçün müvafiq tədbirlər görülmüş, sahibkarlıq subyektlərinə kömək məqsədi ilə sahibkarlar üçün məlumat sorğu kitabçası hazırlanmışdır.

4) Dövlət müəssisələrinin iqtisadi reabilitasiyası üçün 970 000 Avro ayrılmışdır. Bu Layihənin məqsədi Azərbaycanda qeyri neft sektorunda iqtisadiyyatın bərpaı üçün özəlləşdirmə tədbirlərinin müvəffəqiyyətli həyata keçirilməsi məqsədilə çərçivə

şərtlərinin yaxşılaşdırmasından ibarətdir. Texniki tapşırıq çərçivəsində Azərbaycanın seçilmiş sektorları üzrə fəaliyyət göstərilir, seçilmiş müəssisələr üçün özəlləşdirmə planları tərtib olunur, investisiyaların təşviqi təmin olunur, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi məqsədilə GTZ-in «Özəl sektorun dəstəklənməsi» layihəsi və digər layihələrlə əməkdaşlıq həyata keçirilir, habelə IIN-də məsləhətləşmələr təşkil olunur. Eyni zamanda bu layihə çərçivəsində bu günədək şüşə butulka və taraların istehsalı üzrə yeni layihə hazırlanmış, elektrik məişət cihazlarının və rezin texniki məmulatların istehsalı sektorlarının restrukturizasiyası və özəlləşdirilməsi strategiyası hazırlanmış, toxuculuq və tikiş müəssisələrinin təhlili aparılmış, inkişaf perspektivi olan müəssisələrin xarici bazarlara çıxması ilə əlaqədar tədbirlər görülmüş, şərab sektorunda keyfiyyət standartlarının yüksəldilməsi ilə əlaqədar silsilə tədbirlər həyata keçirilmiş və dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramının yeni layihəsinə dair (III Proqram) birgə təkliflər hazırlanmışdır.

5) Regional Ərzaq Təminatı Proqramı. Bu Layihə üçün ayrılan məbləğ 2 812 000 Avro təşkil edir. Proqramın məqsədi Qafqazda regional əməkdaşlıq və ərzaq təminatı ilə bağlı problemlərin həllində dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsidir. Bununla yanaşı, yerli rayon rəhbərliyi, bələdiyyələr və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlıq şəraitində sosial infrastruktur obyektlərinin təmiri, su, irreqasiya və kanalizasiya sistemlərinin bərpaı, həmçinin digər sosial xidmət, təchizat və tryeninqlər sahəsində müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Hazırkı dövrdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin çoxalması büdcə xərclərinin investisiya yönümlü olması Azərbaycan Respublikası üçün çox vacib bir şərtidir. Bu həm yeni istehsal sahələrinin, həm yeni iş yerlərinin, həm də ölkə gəlirlərinin növbəti artımını təmin edir. Bu dövrdə həm də iqtisadi cəhətdən əlverişli olan sahələrə Azərbaycan Respublikası və yerli sahibkarlar tərəfindən investisiya layihələrini həyata keçirməsi daha məqsədə uyğundur.

İnvestisiyanın inkişaf etdirilməsi üçün maliyyə mənbələrinin rolu olduqca böyükdür. Tərkibi və quruluşundan asılı olaraq onları iki yerə ayırmaq olar: daxili və xarici investisiya mənbələrinə.

Azərbaycan Respublikasının 13 yanvar 1995-ci il tarixli “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında qanun”da göstərilir ki, investisiya aşağıdakı qeyd olunan daxili mənbələr hesabına maliyyələşdirilə bilər:

- İnvestorun özünün maddi və intellektual sərvətləri, maliyyə vəsaitləri və təsərrüfat daxili ehtiyatları. Təsərrüfat daxili ehtiyatlara isə amortizasiya ayırmaları, mənfəət, fiziki və hüquqi şəxslərin əmanətləri, pul yığımları, qəza və təbii fəlakət nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi üçün sığorta ödənişləri və s. daxildir;
- İnvestorun borc maliyyə vəsaitləri, yəni bank və büdcə kreditləri, istiqrazlar və digər vəsaitlər;
- İnvestorun cəlb olunmuş maliyyə vəsaiti. Bura əmək kollektivlərinin, vətəndaşların, hüquqi şəxslərin payları və digər haqları, səhmlərin satışından əldə olunan vəsait aiddir;
- Büdcədən və büdcədən kənar fondlardan investisiya məqsədli təxsisatlar, yəni prezidentin xüsusi fondu, müxtəlif humanitar və digər təyinatlı fondlar;
- Müəssisələrin, təşkilatların və vətəndaşların əvəzsiz və xeyriyyə haqları, ianələr və sair.

Xarici investisiya mənbələrinə isə aşağıdakılar daxildir:

- ❖ Xarici dövlətlərin büdcə vəsaitləri;
- ❖ Xarici hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaitləri;
- ❖ Beynəlxalq təşkilatların maliyyə vəsaitləri;
- ❖ Dövlətlərarası kreditlər, qrant və texniki yardımlar;
- ❖ Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının maliyyə vəsaitləri, kreditlər və qrantlar.

Yuxarıda sadalanan investisiyanın maliyyələşmə mənbələrindən biz yalnız xarici investisiya layihələrinin Azərbaycan iqtisadiyyatında iştirakını qeyd edəcəyik.

Belə ki, müasir şəraitdə ölkəmizin iqtisadiyyatına xarici kapital axını artmaqda davam edir, eyni zamanda bir çox sahələrin maliyyələşməsində həm daxili, həm də xarici mənbələrdən eyni vaxtda istifadə olunur.

Xarici mənbələr hesabına maliyyələşmədə əsas yeri alınmış kreditlər tutur. Bu kreditlər konkret bir layihənin həyata keçirilməsi üçün alınır və adətən aşağı faizlə və uzun müddətə ödənilir.

Xarici investisiya mənbələrini dövlət və xüsusi investisiya qruplarına bölürlər. Dövlət investisiyası əsasən ayrı-ayrı dövlət və dövlətlər arasındakı beynəlxalq təşkilatların qərarlarına əsasən xaricə ixrac olunan və ya oradan idxal olunan dövlət büdcəsi vəsaitlərinə deyilir. Dövlət investisiyalarına həm də beynəlxalq qurumların kreditləri də daxildir. Xüsusi vəsaitlərə isə xarici hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaitləri aiddir. Bir çox xarici təşkilatların maliyyə dəstəyi ilə yeni layihələr hazırlanmış və onların reallaşdırılmasına başlanmışdır. Bunlardan bəzilərini qeyd etmək olar.

Avropa Birliyi tərəfindən maliyyələşdirilən TACIS-in Milli Fəaliyyət Proqramı çərçivəsində nəqliyyat sektorunda struktur islahatlarının hazırlanması və reallaşdırılması məqsədilə «Azərbaycanda Nəqliyyat Nazirliyinə texniki yardım» layihəsi 2004-cü ildən həyata keçirilməyə başlanmışdır. Layihə nazirliyin institusional potensialını gücləndirməklə mühüm bir vəzifəni qarşıya əsas məqsəd kimi qoymuşdur. Nəqliyyat sektorunda struktur islahatları məqsədi ilə Biləcəri lokomotiv depozunda elektrik maşınları və təkər təmiri sexi, Sanitar-Karantin Müfəttişliyinin yeni bakterioloji laboratoriyası, Sərnişin Daşıma İstehsalat Birliyi tərəfindən 9 yeni bilet kassası yaradılmışdır. Özəl müəssisələr və təşkilatların beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına keçməsi məqsədilə Avropa Birliyi tərəfindən maliyyələşdirilmiş «Azərbaycanda Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının (BMUS) tətbiqi»

layihəsinin reallaşdırılmasına 2003-cü ilin əvvəlindən başlanılmışdır. Layihənin icrası məqsədilə maliyyə, vergilər, iqtisadi inkişaf nazirliklərinin, Auditorlar Palatasının, Milli Bankın, Azərbaycan Sertifikatlaşdırılmış Mühəsiblər Assosiasiyasının, Avropa Evinin, Beynəlxalq Texniki Yardım üzrə Koordinasiya Bürosunun mütəxəssislərindən ibarət Koordinasiya qrupu yaradılmış və onun nizamnaməsi hazırlanmışdır. Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının (MMUS) tətbiqi üçün strategiya hazırlanmış, 32 milli mühəsibat uçotu standartlarından 8-i tamamlanmışdır. «Mühəsibat uçotu haqqında» Qanun 2004-cü ildə təsdiq edilmişdir. Həmin qanuna əsasən maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara tam keçidinin 2008-ci il yanvar ayının 1-nə kimi başa çatdırılması müəyyənləşdirilmişdir. 2004-cü il noyabrın 10-da Azərbaycan Respublikası ilə Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı arasında mühəsibat uçotu və audit islahatlarının həyata keçirilməsi üçün qrant razılaşdırılmış və ölkə Prezidenti tərəfindən 2004-cü il 29 dekabr tarixdə müvafiq məktub-saziş təsdiq edilmişdir.

Ümumiyyətlə investisiya layihələrinin hazırlanması məhz investisiya mənbələrinə əsasən qurulur. Investisiya mənbələri həm də investisiya prosesini birbaşa müəyyən edən əsas amildir. Yəni investisiya məbləğindən prosesin müddəti, maliyyə vəsaitlərinin həcmi, mənfəət dərəcəsi və sair asılıdır. Buna görə də investisiya mənbələrinin dəqiq təhlil edilməsinin mühüm əhəmiyyəti var.

2013-cü ilin yanvar-dekabr ayları üzrə xarici mənbələrdən əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitin həcmi 4167,2 milyon manat təşkil etmişdir. Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən 2013-cü ilin yanvar-dekabr aylarında əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyanın 3632,2 milyon manatı (87,2 faizi) Böyük Britaniya, ABŞ, Norveç, Türkiyə, Yaponiya, Çexiya və Fransa investorlarına məxsusdur.

Xarici dövlətlərdən əsasən Türkiyə investorları kənd təsərrüfatına maraq göstərir. Məlumat üçün bildirək ki, Azərbaycanın Türkiyə ilə iqtisadi və ticarət əlaqələri 01.11.1993-cü il tarixli “Ticarət və İqtisadi Əməkdaşlıq Anlaşması” çərçivəsində

həyata keçirilir. Bu anlaşmaya görə tərəflərin bir-birlərini “Ən çox güzəştə gedən ölkə statusu”nda tanımaları qərarlaşdırılmışdır. Bundan sonra imzalanan çoxlu sayda anlaşma və müqavilələr isə ikitərəfli ticarət və iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün böyük zəmin yaratmışdır. Bunların içərisində 2007-ci ilin noyabrın 6-da Bakı şəhərində imzalanmış «Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında uzunmüddətli iqtisadi əməkdaşlıq Proqramı və İcra Planı» mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu sənədə əsasən iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıq üçün 8 prioritet sahə müəyyən olunmuşdur ki, bunlara da ticarət, azad iqtisadi zona, sənaye, energetika, nəqliyyat, rabitə, turizm və kənd təsərrüfatı aiddir. Bu sənəddən əlavə 2010-cu ilin avqustun 16-da Bakı şəhərində «Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında» müqavilə bağlanmışdır. Bu müqavilə iqtisadi əməkdaşlıq səviyyəsini yeni səviyyəyə qaldırır. Eyni zamanda Azərbaycan və Türkiyə arasında kənd təsərrüfatı sahəsində də əməkdaşlıq aparılır. Bu əməkdaşlıq 1994-cü ildə imzalanmış «Kənd təsərrüfatında elmitexniki və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında» saziş əsasında həyata keçirilir. Bu sahənin inkişafı ilə bağlı son illər müsbət dəyişikliklər müşahidə olunur. 2007-ci il aprelin 10-13-də Diyarbəkirdə təşkil olunan «II Yaxın Şərq Kənd Təsərrüfatı Sərgisi»ndə Azərbaycanın da iştirakı, iki ölkə arasında bu sahədə iqtisadi əlaqələrin daha da dərinləşməsinə təkan vermişdi.⁹ [9]

Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş xarici vəsaitin həcmi aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:¹⁰ [33]

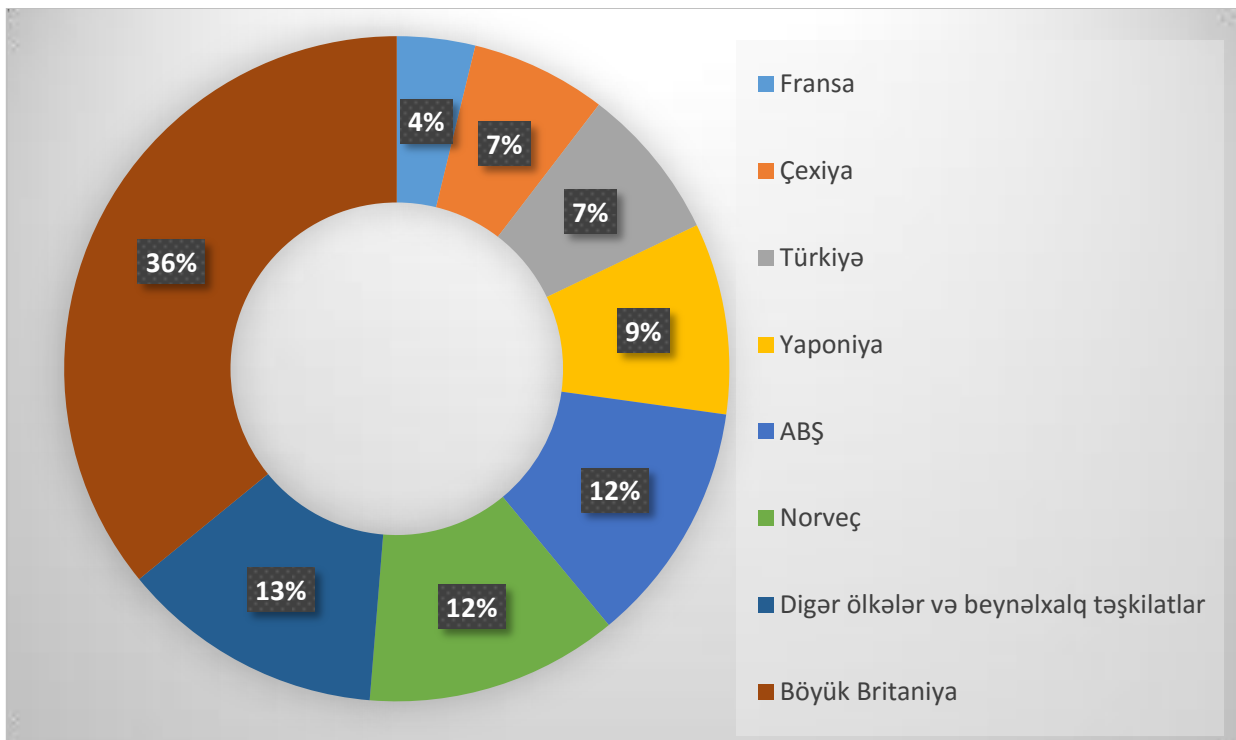
Ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların adı	2013-cü ilin yanvar-dekabr aylarında, min manat	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Cəmi	4167217,5	100
o cümlədən:	1495003,6	35,9

⁹Əbdülhəsənov Tural. Azərbaycanda kənd təsərrüfatına xarici investisiyanın cəlb olunması üçün potensial sahələr 2014

¹⁰www.economy.gov.az – Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi saytı

Böyük Britaniya		
Norveç	513789,8	12,3
ABŞ	489122,1	11,8
Yaponiya	388358,8	9,3
Türkiyə	310955,6	7,5
Çexiya	275652,1	6,6
Fransa	159337,4	3,8
Rusiya	124977,6	3
Iran	123787,7	3
Cənubi Koreya	24297,8	0,6
Sinqapur	18576,6	0,4
Almaniya	1327,1	0,0
Niderland	1113,1	0,0
İtaliya	274,5	0,0
Lüksemburq	10,8	0,0
Dünya Bankı	149907,3	3,6
Asiya İnkişaf Bankı	60645,4	1,5
İslam İnkişaf Bankı	17929,3	0,4
Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı	3440,1	0,1
Avropa Birliyi maliyyə yardımı	3347,5	0,1
WWF Qafqaz Proqramının Azərbaycan Fondu	3210,2	0,1
Avropa Şurası	2153,1	0,0

2013-cü ilin yanvar-dekabr aylarında xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyalar :

Hazırda neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsinə və dövlət gəlirlərinin azalmasına baxmayaraq , “ Fitch Rating ” və “ Standart and Poor’s ” reyting agentlikləri tərəfindən Azərbaycan Respublikasına əvvəllər daha münbit iqtisadi şəraitdə verilmiş investisiya səviyyəsi “BBB”- də saxlanılmışdır.

2016 – cı ildə əsas kapitalla yönəldiləcək investisiyaların həcmi 18.8 mlrd manat proqnozlaşdırılır ki, bunun da 57,8 %-i daxili investisiyaların , 42,2 %- i isə xarici investisiyaların payında düşür.

Ümumi investisiyaların 10,8 mlrd manatının qeyri- neft sektoruna yönəldilməsi nəzərdə tutulur. Qeyri - dövlət investisiyaları 11.0 mlrd manat olmaqla , ümumi investisiyaların 58,2 %- ni təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Dövlət investisiyalarını ümumi investisiyalarda payının isə 41,8 % olacağı nəzərdə tutulur.

Fəsil III Azərbaycanda investisiya bazarının inkişaf perspektivləri

3.1 Azərbaycanda investisiya bazarının inkişafı yolunda həyata keçirilən siyasət

Hüquqi bazasından asılı olaraq formallaşdırılmış və qeyri-formallaşdırılmış investisiya siyasəti mövcuddur. Formallasdırılmış investisiya siyasəti investisiya prosesinin əsas parametrlərini tənzimləyən hüquqi bazası olan siyasətdir. İnvestisiya prosesinin parametrləri dedikdə, bura vergi, qiymət, gəlir, gomruk- avadanlığın amortizasiya müddəti və usulları, əsas fondların uçot usulu, tarif sistemi və s. nəzərdə tutulur. Formallasdırılmış investisiya siyasətində dövlətin kapital qoyuluşunun səviyyəsi yüksək olur. Qeyri-formallaşdırılmış investisiya siyasətində dövlətin kapital qoyuluşu səviyyəsi az, xüsusi kapital qoyuluşların səviyyəsi isə yüksək olur. Bununla bərabər qeyri-formallasdırılmış investisiya siyasətində investisiya prosesinin hüquqi bazası sistemləşdirilməmişdir.

İdarə edilmə tipinə görə mərkəzləşdirilmiş və liberal investisiya siyasəti fərqlənir. Liberal tip investisiya siyasətində iqtisadi idarəetmə metodları istifadə olunur, investisiya sistemi isə şaquli xarakter daşıyır və aşağıdakı kimilə ifadə edilə bilən dövlət - maliyyə institutları - iri biznes - xırda investorlar. Liberal tip investisiya siyasətində bir çox investisiya mənbələri və inkişaf etmiş maliyyə infrastrukturaya mövcuddur. Burada dövlətin rolu investor və investisiya obyektı arasında “oyun qaydalarını” müəyyən etməkdən ibarətdir. Belə siyasət nəticəsində iqtisadiyyat özünü tənzimləyir və nisbətən azad inkişaf edir.

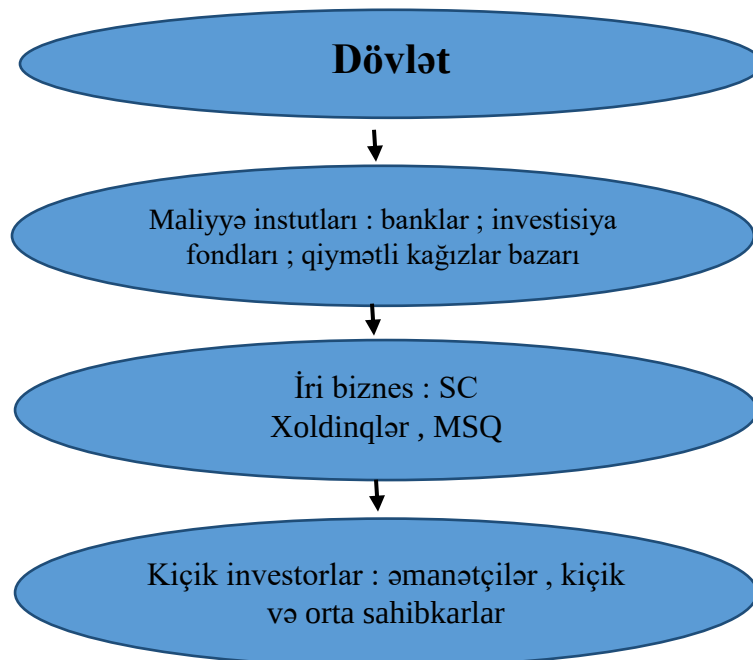
Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya prosesinin mərkəzləşdirilmiş və ya sırf liberal inkişafı reallıqda mövcud deyil. Reallıqda investisiya siyasətində həm mərkəzləşdirilmiş, həm də liberal siyasətin elementlərindən istifadə olunur. İqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq, siyasətin bu iki elementinin mütənasibi dəyişir.

Dövlətin investisiya siyasəti maliyyə sistemi vasitəsi ilə həyata keçirilir, ölkənin maliyyə sistemi iqtisadiyyatın, dövlətin, cəmiyyətin fəaliyyətini və

maliyyələşdirilməsini təmin edən maliyyə fondları, maliyyə münasibətləri və institutları məcmusundan ibarətdir. Maliyyə sistemi akkumulyasiya bolgü və nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Maliyyə sisteminə bələdiyyə budcələri, dövlət büdcəsi, dövlətin kredit sistemi, budcədən kənar fondlar, müəssisələrin öz maliyyə resursları, sığorta sistemi, müxtəlif mulkiyyət növləri, əhali və sahibkarların şəxsi vəsaiti daxildir. Ölkənin maliyyə sistemi 4 tərkib hissəsindən ibarətdir:

- əhalinin maliyyə vəsaiti;
- müəssisə, təşkilat və fərdi sahibkarların vəsaitləri
- dövlət maliyyə sistemi;
- bank sisteminin maliyyə vəsaitləri.

Dövlətin investisiya siyasətinin səviyyələri :

Dövlət maliyyə sisteminə dövlət büdcəsi, budcədən kənar fondlar, dövlət krediti, fond bazarları, sığorta fondları, daxildir. Müəssisə və təşkilatların maliyyə vəsaitinə dövlət, qarışıq, kollektiv, bələdiyyə, fərdi, səhmdar, ictimai müəssisələr daxildir. Bank sisteminin vəsaitlərinə qızıl-valyuta ehtiyatları, pul vəsaiti, kreditlər, depozitlər,

qiymətli kağızlar aiddir. Ev təsərrüfatlarının maliyyə vəsaiti əhalinin pulları, banka qoyulan vəsait, qiymətli kağızlar və digər maliyyə aktivlərin qoyulan vəsait, qiymətli metallara, pensiya və digər fondlara qoyulan vəsaitlər aiddir.

Maliyyə sisteminin tərkib hissələri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və dövlət büdcəsi vasitəsi ilə fiskal siyasət həyata keçirirlər. Bu siyasət vergi və dövlət xərclərinin tənzimlənməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir, o stimullaşdırıcı və məhdudlaşdırıcı olur. Tənəzzül zamanı stimullaşdırıcı fiskal siyasətdən istifadə edilir. Bu siyasət aşağıda göstərilən vasitələrdən istifadəni nəzərdə tutur :

- vergilərin azaldılması;
- dövlət xərclərinin artırılması;
- eyni zamanda həm vergilərin azaldılması, həm dövlət xərclərinin artırılması.

Məhdudlaşdırıcı siyasət zamanı fiskal mexanizminin əks tədbirləri həyata keçirilir:

- vergilər artırılır;
- dövlət xərcləri azaldılır;
- eyni zamanda həm vergilər artırılır və dövlət xərcləri azaldılır.

İnvestisiyaların tənzimlənməsi və investisiya siyasəti fərqli anlayışlardır çünki, investisiya siyasətinin əsası - bu sahəyə müdaxilə etməmək prinsipinə üstünlük verilməsi ilə açıqlandığı halda, investisiyaların tənzimlənməsi dövlətin müdaxiləsini nəzərdə tutur.¹¹[8]

Eyni zamanda istər dövlət, istərsə də özəl investisiyalar sahəsində siyasətin əsas istiqamətləri müəyyən olunmalıdır. Bu baxımdan neft sektoru ilə yanaşı qeyri-neft sektoruna və eyni zamanda regionların inkişafına həm xarici, həm də daxili

¹¹Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti G.A.Əzizova Bakı (2012)

investisiyaların yönəldilməsini stimullaşdırmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edilir:

→ regionların coğrafi şəraitinə uyğun olaraq onlar arasında investisiyaların bölüşdürülməsinin təmin edilməsi (regionlar arasında investisiyaların bölüşdürülməsinin optimallaşdırılması);

→ ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin genişləndirilməsi, insan kapitalına, infraqurultura qoyulan investisiyaların prioritetliyinin artırılmasına nail olunması;

→ kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün vergi təfəvüzünün davam etdirilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalının strukturunun təkmilləşdirilməsinə investisiya proqramının köməyi ilə yardım edilməsi;

→ xarici ticarət rejimində təkmilləşdirmələr aparmaqla özəlləşdirilmiş müəssisələrin texnoloji cəhətdən yenidən qurulması üçün müasir texnologiyanın ölkəyə gətirilməsinə əlverişli vergi mühitinə yaradılması;

→ birbaşa xarici investisiyaların istehsalatı yönəldilməsinin vergi mexanizmləri vasitəsilə stimullaşdırılması;

→ daxili investisiyalarla yanaşı birbaşa xarici investisiyaların ixracı ilə əlaqəli xüsusi çəkisi yüksək olan sahələrə yönəldilməsi;

→ restrukturizasiya prosesinin davam etdirilməsi yolu ilə yerli müəssisələrin investisiya cəlb edilişinin artırılması;

→ investisiyaların vergi tənzimlənməsi istiqamətində qanunvericilik bazasının daha da təkmilləşdirilməsi.

İnvestisiya siyasətində dövlətin rolu “investor - investisiya obyektı” münasibətlərində qaydaları müəyyən etmək, iqtisadi sistemin özünü tənzimləmək və sərbəst inkişaf etmək üçün imkanı yaratmaqdır.

Dövlətin investisiya siyasəti 2 hissədən ibarətdir: tənzimləmə və stimullasdırma. Tənzimlənmə sistemi hər qoyulan kapitalın pul vahidinə görə maksimum gəlirin əldə edilməsini nəzərdə tutur. Stimullasdırıcı element isə maksimum investisiya cəlb olunmasını tələbedir.

Ölkə iqtisadiyyatına investisiya cəlb etmək üçün müasir dövrün tələblərinə cavab verən investisiya siyasəti işlənib hazırlanmalıdır. Ona görə investisiya siyasətində - kompleks şəkildə iqtisadiyyata yönələn investisiyaların həcmi, quruluşu və istiqamətləri müəyyən edilməlidir. İnvestisiya siyasətinin əsas vəzifəsi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına tələb olunan resursların cəlb edilməsi və onların səmərəli istifadəsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır.

İnvestisiya siyasəti hər konkret dövr üçün investisiyaların quruluşu və həcmi müəyyən etməlidir. Bura sahə, texnoloji , təkrar istehsal, ərazi və mülkiyyət formaları üzrə strukturlar daxildir. İnvestisiya siyasəti müddətinə görə fərqləndirilir və o, uzun və qısamüddətli ola bilər.

Uzunmüddətli investisiya siyasəti iqtisadi fəaliyyətin bir neçə il irəliyə işlənib hazırlanmasını, qısamüddətli isə - bir neçə ay və ya bir il müddətini nəzərdə tutur. İnvestisiya fəaliyyəti zamanı dövlət, birinci olaraq maliyyə-investisiya bazarlarının təşkilatçısı kimi, ikinci olaraq maliyyə-investisiya bazarlarının iştirakçısı kimi və üçüncü olaraq isə investisiya proseslərinin meneceri kimi çıxış edir.

İnvestisiya siyasətinin ən əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- amortizasiya siyasətinin təkmilləşdirilməsi;
- vergi sisteminin sadələşdirilməsi ;

- investisiya cəlbediciliyi baxımından müəssisələrin yenidən qurulması üçün şəraitin yaratması;
- iqtisadiyyatın real sektoruna yönələn investisiyaların səmərəliliyini təmin edən faiz dərəcəsinin müəyyən edilməsi;
- büdcənin resurs vəsaitlərinin səmərəliliyini artırmaq üçün onların müsabiqə əsasında yerləşdirilməsi ;
- əhalinin yığımlarını stimullaşdırmaq məqsədi ilə investisiya risklərinin azaldılması üçün şəraitin təkmilləşdirilməsi;
- xüsusi investisiya qoyuluşlarına dövlət zəmanəti;
- prioritet investisiya layihələrinin qarışıq, yəni dövlət- kommersiya əsasında maliyyələşdirilməsi;
- büdcə vəsaitinin məqsədli istifadəsinə nəzarətin gücləndirilməsi.

İnvestisiya siyasətinin əsas istiqamətinə bunlar aiddir:

- hər konkret dövr üçün məqsədə uyğun investisiyaların həcmi və strukturunun müəyyən edilməsi ;
- prioritetlərin seçilməsi ;
- investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin artırılması ;

İnvestisiya siyasətinin məqsədləri kimi aşağıdakılar əsas sayılır :

- investisiya fəaliyyətində lizinq xidmətlərini inkişaf etdirmək;
- yeni iş yerlərini yaratmaq;
- sahibkarlıq fəaliyyəti üçün və xüsusi investisiyaları stimullaşdırmaq;
- müxtəlif mənbələrdən, o cümlədən, xaricdən investisiyaları cəlb etmək ;

- investisiya prosesinin həyata keçirilməsi üçün güzəştlər sistemini təkmilləşdirmək;
- ipoteka kreditinin inkişafı üçün şəraitin yaradılmaq ;
- ölkə iqtisadiyyatının struktur yenidənqurulmasını təmin etmək;
- kiçik biznesi dəstəkləmək ;
- vençur investisiyaların formalaşması və inkişafı üçün şəraitin yaradılmaq.

Dövlətin investisiya siyasəti 3 prinsipə müvafiq olmalıdır :

1. O bazar xarakterli olmalıdır. Hətta dövlət investisiyaları qaytarılmalı, ödənişli və müddətli olmalı, müsabiqə əsasında yerləşdirilməlidir.

2. Səmərəli və ardıcıl olmalıdır - struktur dəyişiklərin təsir göstərən sistem ziddiyyətli olmamalıdır.

3. Kompleksli olmalıdır.

2013-2016-cü illər üçün ölkədə dövlət investisiya siyasətinin ana xəttini aşağıdakı prioritetlər təşkil edəcəkdir:

- İnvestisiya axınının qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsinin stimullaşdırılması;
- Regionlar arasında investisiyaların bölüşdürülməsinin optimallaşdırılması;
- Ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin gücləndirilməsi, insan kapitalına, infrastruktura qoyulan investisiyaların prioritetliyi;
- Dövlət investisiya siyasətinin tam şəffaflığının təmin edilməsi;
- Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasına nəzarətin gücləndirilməsi;
- Dövlətin mudafiə qabiliyyətinin artırılması.¹² [10]

¹²İsmayilov Yusif Elman oğlu “Azərbaycan Respublikasının ixrac potensialının formalaşdırılmasının və gücləndirilməsinin hüquqi təminatı” mövzusunda UNEC 2015 magistr dissertasiya işi

Ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu investisiya siyasətini həyata keçirilir. Bunun nəticəsi olaraq;2015-ci ildə ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla yönəldilmiş 15957,0 milyon manatlıq vəsaitin 73,5 faizi tikinti-quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə sərf edilmişdir. İstifadə olunmuş vəsaitin 61,9 faizi məhsul istehsalı obyektlərinin, 31,6 faizi xidmət sahələri üzrə obyektlərin, 6,5 faizi isə ümumi sahəsi 1927,2 min kvadrat metr olan yaşayış evlərinin tikintisinə sərf olunmuşdur.

Daxili mənbələrdən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin həcmi ümumi sərmayənin 56,0 faizini təşkil etmişdir. 2015-ci ildə Bakı şəhərində 110 kilovoltluq “Ağ şəhər-1”, “Həzi Aslanov”, “Kürdəxanı”, “Buzovna-2” və 35 kilovoltluq 11 elektrik yarımstansiyası, Bakı Olimpiya Stadionu, Su İdmanı Sarayı, Atıcılıq Mərkəzi, Velopark, Avropa Oyunları Parkı, Atletlər və Media kəndləri, Bakı Konqres Mərkəzi, “Qafqaz Baku Sport Hotel”, “Bulvar Hotel” mehmanxana kompleksləri, “Dalga Beach-Aqua Park” ailəvi istirahət mərkəzi, Sabunçu Məhkəmə Kompleksinin yeni binası, Zirə Mədəniyyət Mərkəzi, Beynəlxalq Avtovağzal ərazisindən Bakı dairəvi yolunu birləşdirən körpü və Stend Atıcılığı Kompleksinə gedən yol, Naxçıvan Muxtar Respublikasında Sənaye Kompleksi, Günəş Elektrik Stansiyası, Sumqayıt şəhərində Beton məmulatı və Texniki avadanlıqlar zavodları, Etilen-polietilen zavodunda yeni qurğular, “Alyans Tekstil” tikiş fabriki, Abşeron rayonunda Xırdalan Metal Konstruksiyalar zavodu, 35 kilovoltluq “Sarıqaya”, “Fatmayı”, “Məhəmmədi” elektrik yarımstansiyaları, Ceyranbatan Ultrasüzgəcli Sütəmizləyici Qurğular Kompleksi və Qolf klubu, Ağsu rayonunda İdman Kompleksi, Astara rayonunda Deqədi-Pəlikəş avtomobil yolu, Bərdə rayonunda Mollaisalar-Vəliuşağı-Mollaəhmədli-Sərkərlər avtomobil yolu, Cəlilabad rayonunda Alar - Təzəkənd - Üçtəpə - Əliqasımlı - Cəfərxanlı avtomobil yolu, Göyçay rayonunda “Göyçay” Su Elektrik Stansiyası, Kürdəmir rayonunda Mollakənd-Axtaçı-Öyləqulu avtomobil yolu, Ağsu-Kürdəmir-İmişli avtomobil yolunun Ağsu-Kürdəmir hissəsi, Qusar rayonunda “Park Chalet

Shahdag” oteli, Siyəzən rayonunda Siyəzən-Məşrif avtomobil yolu, Şabran rayonunda “Qalaaltı Otel and SPA” Müalicə-İstirahət Kompleksi, Şəki şəhərində Məhkəmə Kompleksinin yeni binası, Zaqatala rayonunda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin yeni filialı, bunlardan əlavə ölkədə 195 çarpayılıq 2 xəstəxana, növbədə 270 nəfəri qəbul etmək imkanına malik 7 poliklinika, 11222 şagird yerlik 53 ümumtəhsilməktəbi, 2182 yerlik 23 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi, 280 yerlik 2 klub və s. obyektlər istifadəyə verilmişdir.

3.2 Xarici investisiyaların səmərəliliyi və cəlb olunma istiqləmləri.

Keçid dövründə xarici kapitalın cəlb olunmasına yaranmış mövcud vəziyyətdən çıxmaq məqsədilə vacib amil kimi baxılırdı. Çünki bunsuz ölkə iqtisadiyyatının bərpası və inkişafı onilliklər boyu uzana bilərdi. Azərbaycanda getdikcə azalan milli gəlirdə yığının payının azalması, kapital qoyuluşları stimullarının və təkrar istehsal imkanlarının aşağı düşməsi iqtisadiyyata yerli investisiyaların kəskin sürətdə ixtisarına səbəb oldu. Bu isə o zaman bas verdi ki, ölkənin köhnəlmiş əsas kapitalın təzələnməsinə, dağılmış infrastrukturunun bərpasına və onun təkmilləşməsinə ehtiyacı var idi. Yeni texniki əsasda dünyada kapitalın intensiv təzələnməsinin və genişlənməsinin baş verdiyi dövrdə investisiya fəallığının uzunillik tənəzzülü Azərbaycanın texnoloji gələcəyinə görə ciddi narahatçılığa səbəb olmaya bilməzdi.

Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların maksimum əlverişli şəkildə axınını təmin edəcək xarici iqtisadi siyasətin aparılması birinci dərəcəli vəzifə sayılır.

Ümumilikdə xarici iş adamlarının ölkədə fəaliyyət göstərməsi və öz kapitalını orada yerləşdirməsi üçün aşağıda göstərdiyimiz amillərin nəzərdə tutulması tövsiyə olunur:

1. O, başqa ölkədə sərmayədar olduqda vəsaitinin batmaması, optimal mənfəət əldə etməsi üçün arxayınlığı, təhlükəsizliyi, etibarlı zəmanəti hökmən nəzərdə tutur. Ölkədə tam sabitlik, toxunulmazlıq, qanunçuluq, hüquqi təminat hökm sürdüyündən əmin olmalıdır.
2. Kapital, sərmayə qoymaq üçün həmin ölkədə nə kimi potensial imkanlar var, yəni hansı obyektlər, sərvətlər, xammal mənbələri, əlverişli iş sahələri və s.
3. Dövlət xarici iş adamlarının, sərmayədarların cəlb olunmasına etibarlı dəstək olmalıdır.

Beynəlxalq təcrübə sübut edir ki, əgər müharibədən sonrakı ilk illərdə birbaşa xarici investisiyalara münasibətdə əsas siyasət vektoru, məhdudiyyətlərlə və nəzarət tədbirləri ilə müəyyən edilirdisə, indi hal-hazırda investorların cəlb edilməsi praktiki olaraq bütün hökumətlərin diqqət mərkəzindədir. Keçən əsrin 90-cı illərində birbaşa xarici investisiyaların dövlət tənzimlənməsinin əsas meyli onların liberallaşdırılması olmuşdur. Əvvəlki məhdudiyyətlər ləğv edilir, investisiya bazar mühiti yaxşılaşdırılır, bazar rəqabəti genişləndirilir. Birbaşa xarici investisiyaların stimullaşdırılması, liberallasdırılması və müdafiəsi vəzifələri bu proseslərin ayrı-ayrı dövlətlər çərçivəsində tənzimlənməsindən çoxtərəfli və regional səviyyələrə çıxarılmasını tələb etdi. Hal-hazırda bu investisiyaların milli norma və qaydalarının eyniləşdirilməsi prosesi baş verir.

Bütün iştirakçıların maraqlarının tanınmasına əsaslanan və qarşılıqlı faydanın təmin olunmasına yönəldilən bu yanaşma, son nəticədə, daha səmərəli yanaşma sayılır.

Dünya səviyyəsində investisiya fəaliyyətinin çoxtərəfli koordinasiyasının gələcək inkisafı yollarının axtarışı davam etdirilir. Beynəlxalq əməkdaşlığı daha da möhkəmləndirmək çərçivəsində artıq dünya ölkələri arasında belə bir məsələ qaldırılır ki, yerli və xarici investorlar arasında hər cür ayrı-seçkilik aradan götürülsün. Məhsuldar kapital üçün daha yüksək liberallasdırma və müdafiə standartlarını təmin etməklə onun transsərhəd axınları, eləcə də mübahisələrin həlli üzrə səmərəli vasitələri daha da intensivləşdirmək istiqamətində işlər aparılır.

Azərbaycan bazarının mənimsənilməsi üçün Qərbin birbaşa investisiyalarından istifadəyə başlanılması iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sferalarını təmsil edən və müəyyən riskə gedən sahibkarlıq strukturlarının çoxluğunu cəlb etdi. Xarici investorlar öz fəaliyyətlərində adətən alternativ variantlarla müqayisədə hər bir investisiya üçün qayıdış səviyyəsinin hesablamalarını aparırlar. Sərmayə qoyuluşundan qayıdış səviyyəsi risk dərəcəsinin kəmiyyətindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir.

İnvestisiyalaşmanın uğurla həyata keçirilməsi halında riskin artması ilə kapitalın qayıdışının tələb olunan səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə artır.

Amerika şirkətlərinin qiymətləndirmələrinə görə, hər cür riskin yoxluğu və uğur qazanılması üçün bütün imkanların mövcud olduğu şəraitdə kapitalın tələb olunan qayıdış səviyyəsi dörd il ərzində təxminən 20% təşkil etməlidir. Riskin mötədil dərəcəsi və uğur qazanmaq şanslarının 80 faizlik ehtimalı çərçivəsində qayıdışın zəruri səviyyəsi 32% təşkil edə bilər. Ən yüksək risk dərəcəsində (50%) qayıdış səviyyəsi 67%-ə qədər artır. Layihə riskliliyinin həddindən artıq yüksək səviyyəsi halında və uğur qazanmaq şansının hətta 20%-dən də aşağı olduğu şəraitdə, investisiyanın qayıdış səviyyəsi, demək olar ki, 90% kəmiyyətinə çatmalıdır. Onu da qeyd etmək ki, regionlarda, eləcə də MDB ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda siyasi, iqtisadi (inflasiya, mübadilə məzənnəsi və s. daxil olmaqla), hüquqi, sahibkarlıq və s. şərt və amillər üzündən riskin səviyyəsi müxtəlif dövrlərdə fərqli olmuşdur. Əgər müstəqilliyin ilk dövrlərində bu cür risklərin səviyyəsi xeyli yüksək idisə, hazırda Azərbaycanda əlverişli investisiya mühiti formalaşdığına görə qeyd edilən risklərin səviyyəsi minimuma endirilmişdir. Bakıda 2007-ci ilin iyunun 5-də keçirilmiş “Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası - 2007” XIV beynəlxalq sərgi və konfransının açılış mərasimində ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, son 13 il ərzində Azərbaycanın neft-qaz sektoruna 30 milyard dollar xarici sərmayənin gətirilməsinə nail olunmuşdur. Cənab Prezidentin sözlərinə görə, bu, Azərbaycanda çox gözəl investisiya iqliminin varlığına dəlalət edir. 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” imzalanarkən əsas məqsədin Azərbaycanın milli maraqlarının maksimum dərəcədə təmin olunması ilə yanaşı, xarici şirkətlər üçün də gözəl şəraitin yaradılmasından ibarət olduğunu qeyd edən ölkə başçısı bütün xarici investorları əmin edir ki, qoyulan hər bir

vəsait burada dövlət tərəfindən qorunur və dövlət bu məsələdə öz funksiyasını yerinə yetirməyə hazırdır.¹³[11]

Son vaxtlar ölkədə qeyri-neft sektorunun, xüsusilə də aparıcı valyuta gəlirlərinin və ixrac potensialının artırılmasının kəskin zərurəti yaranır ki, bu da yalnız xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatının bütün potensial sahələrinə daha geniş cəlb olunması yolu ilə mümkündür.

Yaxın və uzaq xarici ölkələrlə əməkdaşlıq etmək hər bir ölkənin iqtisadiyyatının gələcək inkişafının stabilləsməsi üçün əsas amillərdən biri sayılır. Məhz bu amillər respublika üçün zəruri olan məhsul novlərinin kooperasiyasını nəzərə alan razılaşdırılmış iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini, ixtisaslaşmasını zəruri edir.

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı-dövlətlərindən kapitalın cəlb olunması investisiya layihələrinin birgə dövlət kommersiya maliyyələsdirilməsi, beynəlxalq maliyyə lizinqi, investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün konsersium tipli müqaviləsi birgə təşkilatların yaradılması yolu ilə həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda yerli investorların məhsullarında marağı olan MDB dövlətlərinin investisiyalarının cəlb olunması üçün şərait yaratmaq çox vacibdir. Bununla əlaqədar olaraq, MDB ölkələri ilə birgə investisiya əməkdaşlığı mexanizmini və birgə maliyyə təminatına keçidi işləyib hazırlamaq məqsəduyğundur.

İqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə işin fəallasdırılması və bu sahədə işlərin ardıcıl aparılması Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün yerli və xarici investisiyaların stimullaşdırılmasına dair dövlət proqramları işləyib hazırlanmalı və müntəzəm olaraq həyata keçirilməlidir.

İnvestisiya fəaliyyətinin informasiya təminatı sahəsində mövcud olan və yaradılan biznes-planların işlənilməsi üzrə firmalara, kommersiya konsaltinq təşkilat-

¹³"İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri" dərslik. T.İ Kərimova. Bakı 2008

larına, layihə institutlarına dövlət dəstəyi vacibdir. İnvestisiya fəaliyyətinin informasiya təminatı üçün aşağıdakı informasiyalar: iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sahələrinin inkişaf perspektivləri; qanunvericilik bazasının mükəmməlliyi; elmi-texniki potensialın , infrastrukturun və işçi qüvvəsinin mövcudluğu və s. əldə edilməlidir. Xarici investorların Azərbaycana olan marağını artırmaq və dünya kapital bazarında respublikanın cəlbedici obrazını qurmaq məqsədilə geniş informasiya bazası yaradılmalıdır.

Digər MDB respublikalarına nisbətən əlverişli resurs və başqa imkanlara malik olan Azərbaycanın ərazisində neft və təbii qazın, dəmir və polimetal filizlərin, kimya sənayesi üçün xammalın iri yataqları kəşf edilmişdir. Ölkəmiz emal sənayesinin müxtəlif sahələrinin inkişafı ucun kifayət qədər kənd təsərrüfatı xammalı bazasına malikdir. Eyni zamanda, həmin xammal resurslarına əsaslanan müəssisə və istehsalların çoxu daha gəlirli olur və xərclərini daha tez çıxarırlar. ¹⁴[11]

Azərbaycan hökuməti ölkənin qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların artırılması məqsədilə stimullasdırıcı təkliflər işləyib hazırlayır. Bu məsələ Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası, Nazirlər Kabineti və Sahibkarlar Təşkilatlarının Milli Konfederasiyası arasında 2014-2015-ci illər üçün imzalanan Baş Kollektiv Sazişdə də öz əksini tapıb. Sənəddə qeyd olunur ki, yerli məhsulların istehsal həcmi, əməyin səmərəliliyini, malların keyfiyyətini və rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək məqsədilə yerli istehsalçılara yardımın artırılmasını, qanunvericilik və beynəlxalq hüquq normaları əsasında daxili və xarici bazarlarda ölkənin yerli istehsalçıların mənafelərinin müdafiəsini, istehsal olunmuş hazır məhsulların dünya bazarlarına ixracını stimullaşdıran tədbirlər sistemi gücləndirilməlidir. Sazişdə vurğulanır ki, torpaqların münbitliyinin qorunması və artırılmasına dair tədbirlər planının hazırlanması və həyata keçirilməsinə nəzarətin gücləndirilməsi, şoranlaşmış, eroziyaya

¹⁴"İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri" dərslik. T.İ Kərimova. Bakı 2008

uğramış torpaqlarda sağlamaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi diqqət mərkəzində olacaq. Bundan başqa, ölkənin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması üçün səylər davam etdiriləcək. İstehsalın həcmnin artırılması və yeni iş yerlərinin yaradılması məqsədilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün dövlət maliyyə dəstəyinin davam etdirilməsi, bu dəstəyin səmərəli təşkil olunması məqsədilə dövlət-sahibkar münasibətlərinin institusional mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Bundan başqa, təbii inhisarçıların xidmətlərinə və məhsullarına qoyulan qiymətlərə (tariflərə) yenidən baxılması prosesində üçtərəfli məsləhətləşmələrdən istifadə ediləcək. İstehlak bazarında qiymətlərin əsassız artmasına təsir göstərən inhisarçılığın, rəqabətin məhdudlaşdırılması, bazarların bolusdurulması, razılaşdırılmış yüksək qiymətlərin tətbiqi kimi neqativ halların qarşısının alınması üçün birgə monitorinqlərin həyata keçirilməsi, nəticələr barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması məsələləri də diqqət mərkəzində olacaq.

Həyata keçiriləcək tədbirlər son 10 ildə ölkənin investisiya cəlbəediciliyinin yüksəldilməsi istiqamətində atılan addımların davamı olacaq. Ötən illərdə görülmə tədbirlər regionlara yerli və xarici investisiya yatırımlarının sürətlənməsinə ciddi təkan verib.

Respublikamızda xarici şirkətlərin investisiya fəaliyyəti 1995-ci il 13 yanvar tarixli «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» qanunla tənzimlənilir. Qanun, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinə təminat verir. Hökumətin ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə həyata keçirdiyi «Açıq qapı» siyasətinin əsas hədəfi ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının tamamilə azaldılması və neftdən gələn gəlirlərin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsidir.

Ötən illərdə respublikada investorların hüquq və mənafeələrinin qorunmasına, mülkiyyətin toxunulmazlığına, yerli və xarici sahibkarlara bərabər iş şəraitinin

yaradılmasına, əldə edilmiş mənfəətdən maneəsiz istifadə olunmasına imkan verən muhum qanunlar qəbul edilib. Azərbaycan hökuməti bir sıra xarici ölkələrlə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması, investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında sazişlər imzalayıb. Bu məqsədlə ölkədə lisenziyalaşdırma sisteminin sadələşdirilməsi istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirilib, lisenziyalaşdırılan fəaliyyət novlərinin sayı 240-dan 30-a endirilib, lisenziyanın müddəti 2 ildən 5 ilə qədər uzadılıb. Bundan başqa, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatına alınması prosedurları xeyli sadələşdirilib, əvvəllər mövcud olmuş problemlər aradan qaldırılıb.

Azərbaycan hokumətinin müraciəti və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının dəstəyi əsasında Dünya Bankının Xarici İnvestisiyalar üzrə Məsləhət Xidməti Azərbaycanın investisiya mühitinin monitorinqini aparıb və bu mühitin yaxşılaşdırılması məqsədilə birgə tədbirlər planı müəyyən edib. Həmin tədbirlərin icrası istiqamətində atılmış ilk addımlardan biri Azərbaycanda İnvestisiyaların Təşviqi və Məsləhət Fondunun təsis edilməsi olub. Fondun məqsədi munbit investisiya mühitini müəyyənləşdirən şərtlər sisteminin təşkilindən, sahibkarlığın ümumi mədəniyyətinin artırılmasından, habelə investisiya fəaliyyətinin informasiya təminatının möhkəmləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsindən, bu sahədə fəaliyyət göstərən digər qurumların dəstəklənməsindən, onlarla sıx əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasından ibarətdir.

Respublikanın iqtisadi resurslarının düzgün və məqsədyönlü realizə edilməsi, real sektorun dəstəklənməsi, sənayeləşmənin vergi yolu ilə stimullaşdırılması, maliyyə-bank sektorunun fəaliyyəti üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması, vergi mühitinin liberallaşdırılması tədbirləri də ölkənin investisiya cəlbediciliyinin yüksəlməsinə öz təsirini göstərir.

Xarici investisiyanın cəlb olunması üçün İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş potensial sahələr əsasən bunlardır :

✚ Kimya, metallurgiya və energetika sənayeləri - Nisbətən az enerji və su tutumlu yerli istehlak və ixrac yönümlü polimer materialların istehsalı; yerli istehlak və ixrac yönümlü qara metallurgiya məhsullarının istehsalı; əlvan metal və qırıntılarından yerli istehlak və ixrac yönümlü son məhsul istehsalı; parfumeriya məhsullarının istehsalı; poliüretan məhsullarının istehsalı; alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən enerji istehsalında istifadə olunan müxtəlif növ avadanlıqların istehsalı; bərk məişət tullantılarının təkrar emalı müəssisələri; energetika avadanlıqlarının istehsalı; plastik qab istehsalı; kommunal təsərrüfat avadanlıqlarının istehsalı.

✚ Maşınqayırma sənayesi və tikinti materiallarının istehsalı - Mövcud maşınqayırma müəssisələrinin özəlləşdirilməsinə müasir texnologiyalar və müvafiq nou-hauya malik xarici investorların cəlb edilməsi; dəmir yolu və metropolitəndə istifadə olunan vaqon, lokomotiv, eskalatorlar üçün ehtiyat hissələrinin hazırlanması və təmiri müəssisələri; avtomobil nəqliyyat üçün ehtiyat hissələrinin hazırlanması və təmiri müəssisələri; inşaat materiallarının istehsalı; tibbi cihazlar və avadanlıqların istehsalı; məişət texnikasının istehsalı.

✚ Yeyinti və yüngül sənaye .

Pambıq və pambıq məhsullarının emalı; yun emalı; gön-dəri emalı; baramaçılıq təsərrüfatlarının yaradılması; yerli xammala əsaslanan toxuculuq və tikiş məhsullarının istehsalı: əl ilə toxunan xalçalar; yüksək keyfiyyətli ayaqqabı istehsalı; ağac emalı və mebel istehsalı; tarixi-mədəni, milli-tətbiqi sənətkarlıq məhsullarının istehsalı; məhsulların qablaşdırılması üçün tara və avadanlıqlar istehsalı; ərzaq məhsullarının istehsalı; kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı.

✚ Aqrar sahə .

Aqrar sektorun maddi-texniki bazası

Kənd təsərrüfatı məhsullarının uzunmüddətli saxlanılması məqsədilə regionlarda soyuducu kameralar, anbarlar, elevatorlar və s. ilə bağlı layihələr; kənd təsərrüfatı texnikası və ehtiyat hissələrinin, gübrələrin və bitki mühafizəsi vasitələrinin, baytarlıq preparatlarının istehsalı; heyvandarlıq və qusculuq sənayesinin tələbatını təmin etmək üçün müasir tipli yem emalı müəssisələrinin tikintisi və məhsul istehsalı; un dəyirmanlarının tikintisi ¹⁵[12]

Bitkiçilik .

Pambıqçılıq; meyvəçilik üzümçülük,; tütünçülük; şəkər çuğunduru; ; tərəvəzçilik və bostançılıq; taxılçılıq; toxumçuluq, tingçilik təsərrüfatlarının yaradılması; ekoloji kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı; çayçılıq; yağlı bitkilər, zeytunçuluq, günəbaxan; intensiv bağçılıq təsərrüfatlarının yaradılması.

Ölkəmizin təbii-iqlim şəraiti üzümçülüyn daha da inkişaf etdirilərək istehsalının artırılmasına, şərabçılıq və digər emal müəssisələrinin xammala, əhalinin müxtəlif çeşidli, yüksək keyfiyyətli süfrə üzümünə olan tələbatının isə yerli istehsal hesabına ödənilməsinə şərait yaradır. Bu öz növbəsində uzum və şərabçılıq məhsulları idxalının əvəzləşdirilməsinə, ixracının artırılmasına şərait yaradacaqdır.

Ölkəmizdə üzümçülük sahəsinin inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 15 dekabr tarixli, 1890 nömrəli Sərəncamı ilə “2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında uzumçuluğun inkişafına dair Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir və proqramın icrası uğurla həyata keçirilir.

Heyvandarlıq - Cins heyvanların yetişdirilməsi üzrə təsərrüfatlar; quşçuluq, damazlıq, quşçuluq; arıçılıq; damazlıq və südlük istiqamətli iribuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatlarının yaradılması :

¹⁵ Həsənli Cavid Salman oğlu “Azərbaycan Respublikasının MDB ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrinin kompleks tədqiqi” mövzusunda magistr dissertasiyası
UNEC 2015

İnkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuş potensial sahələrdən olan heyvandarlıq və quşçuluq sənayesinin tələbatını təmin etmək üçün müasir tipli yeni texnologiya tətbiq edilən yem emalı müəssisələrinin tikintisi vacibdir. Eyni zamanda ölkədə mal-qaranın cins tərkibinin və damazlıq işinin yaxşılaşdırılması, cins heyvandarlıq komplekslərinin inkişaf etdirilməsi, “Aqroferma”ların yaradılması, heyvandarlıq məhsullarının emalı şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ət istehsalını ilk növbədə quşçuluğun inkişafı hesabına artırılması məqsədəmüvafiqdir.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatına xarici investisiyanın cəlb olunması üçün potensial sahələr seçilməsi muhum əhəmiyyətə malikdir. Ət istehsalının ilk öncə quşçuluq hesabına artırılması məqsədə uyğundur. Son olaraq qeyd edək ki, qeyri - neft sektorunun inkişafı zamanı ilk olaraq kənd təsərrüfatının inkişafına yönələn investisiyaların artırılması zəruridir.

Kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi və yerli xammal resurslarının səmərəli şəkildə dövriyyəyə cəlb olunması respublikamızın ərzaq və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rola malikdir. Buna görə dəbütün ehtiyatların səmərəli şəkildə dövriyyəyə cəlb olunması və resurs potensialından tam və səmərəli istifadə edilməsi çox vacib amildir

✚ İkt sahəsi - İKT məhsullarının istehsalı; rəqəmsal yayımverici və qəbuledici avadanlıqların istehsalı; Milli telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması, kosmik sənayenin inkişaf etdirilməsi istiqamətində dövlət və özəl sektor arasında xarici investorların cəlb edilməsi; komputer texnologiyaları; yeni texnologiyalara əsaslanan informasiya sahələri.

✚ Turizm sahəsi - Dağ idman növlərinin inkişafı; kurort-sanatoriyalar , turist və baza kompleksləri; müalicəvi istirahət mərkəzləri; regionlarda turizm mehmanxanaları.

NƏTİCƏ

1. Mənbələrinə və iqtisadiyyatın sahələrinə görə investisiyaların dinamikası və strukturu təhlil edilmiş, bəzi MDB ölkələrinin investisiya göstəriciləri ilə müqayisə olunub qiymətləndirilmişdir. Empirik təhlil göstərir ki, 2000-2015-cu illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların ümumi həcmi xeyli çox artmışdır. Daxili və xarici investisiyaların nisbəti daxili investisiyaların xeyrinə dəyişir, bu da ölkə daxili investisiya resurslarının artmasını göstərir.

2. Ölkənin investisiya cəlbediciliyinə bir çox amillər təsir göstərir, yalnız bütün amillərin təsiri riyazi modeləşdirmə vasitəsi ilə ifadə oluna bilməz. Bu səbəbdən yalnız iqtisadi amillərin kompleks şəklində investisiya bazarının formalaşmasına təsiri təhlil edilib qiymətləndirilmişdir.

3. Azərbaycanın iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi müxtəlif faktorlardan asılıdır. Təhlildən görünür ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların həcmi əsasən üç faktordan asılıdır: istehlak zənbilinin indeksi, neftin dünya bazarında qiyməti və mənfəət vergisindən.

4. Bu faktorların Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyaların həcminə təsiri qiymətləndirilmişdir. Aparılan tədqiqat göstərir ki, ən çox xarici investisiyalar mənfəət vergisi təsir edir.

5. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını xarakterizə edən göstəricilər 3 qrupa bölünür:

1) İqtisadi göstəricilər ; 2) Sosial göstəricilər ; 3) Ekoloji göstəricilər. Bu göstəricilərin içində investisiyalar mühüm yertutur. Əsas komponentlər üsulunun istifadəsi təsvir olunan göstəricilər çoxluğunu üç faktora qədər azaltmağa imkan yaradır. Alınan nəticələr göstərir ki ən yüksək faktor yüklərinə investisiyalar malikdir, bu isə öz növbəsində onların ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynadığını

göstərir. Faktorların dəyişmə meyarlarını nəzərə alaraq, onların gələcək inkişafistiqamətləri üçün proqnoz qurmaq olar.

Dissertasiyanın I fəslində bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində investisiya bazarının formalaşdırılmasının nəzəri əsaslarına baxılmışdır. İqtisadi sistemlərdə investisiya bazarının cəlbədiciyinin qiymətləndirilməsinin, eləcə də investisiya layihələrinin işlənilib hazırlanması və qiymətləndirilməsinin metodiki məsələlərinə baxılmışdır.

Dissertasiyanın II fəslində Azərbaycanda investisiya bazarının yaradılmasının və fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ələ alınmışdır. Əvvəlcə ölkədə investisiya mühitinin formalaşması və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunması imkanlarının istiqamətləri araşdırılmış, ölkədə maliyyə-kredit və investisiya siyasətinin inkişafı qarşılıqlı təhlil olunmuş və investisiya potensialından optimal istifadənin reallaşdırılmasında investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin mütləq formaları tədqiq edilmişdir. Daha sonra isə investisiya siyasətinin formalaşmasında müxtəlif variantlılıq, onun ölkənin makro və mikro iqtisadi inkişafının alternativliyi ilə əlaqəsi şərh olunmuşdur.

Dissertasiyanın III fəslində investisiya potensialından səmərəli istifadə olunması və onun strateji prioritetlərinə həsr edilmişdir. Bu fəsildə təkrar investisiyanın xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilmiş, respublikamızın davamlı iqtisadi inkişafına investisiya fəallığının təsiri öyrənilmiş, xarici investisiyalardan səmərəli istifadə olunması istiqamətləri və onların cəlb olunmasında strateji prioritetlər tədqiq edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycanda İnvestisiyalar” Tofiq Hüseynov (2009)
2. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
3. “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi” Q.Əliyev (2008)
4. “İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi” S.Z.İsayev (2011)
5. “İnvestisiya və kapital anlayışlarının mahiyyəti: mikroiktisadi və makroiqtisadi yanaşmalar” Azərbaycanın vergi xəbərləri məqalə B.S. Əhmədov (2011)
6. İnvestisiya fəaliyyətinin təşkili Abbasova N.H. dərslik.
7. Abbasova Sunarə Rizvan qızı “Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyaların sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemləri” UNEC 2015 magistr dissertasiya işi
8. G.A.Əzizova Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti Bakı (2012)
9. Əbdülhəsənov Tural. Azərbaycanda kənd təsərrüfatına xarici investisiyanın cəlb olunması üçün potensial sahələr (2014)
10. İsmayılov Yusif Elman oğlu “Azərbaycan Respublikasının ixrac potensialının formalaşdırılmasının və gücləndirilməsinin hüquqi təminatı” mövzusunda UNEC 2015 magistr dissertasiya işi
11. "İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri" dərslik. T.İ Kərimova. Bakı 2008
12. Həsənlı Cavid Salman oğlu “Azərbaycan Respublikasının MDB ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrinin kompleks tədqiqi” mövzusunda magistr dissertasiyası Unec 2015
13. “Dünya iqtisadiyyatının investisiya problemləri” mövzusunda magistr dissertasiyası Quluzadə Mətanət UNEC 2015

14. “İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri” T.Kərimova (2008)
15. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. «Qiymətli kağızlar və onlarla əməliyyatlar» mühazirə (2013)
16. “ Qloballaşma və xairici investisiyalar” N.Sabiroğlu . Bakı - 2006
17. “ Vergi və investisiya ” Ə.Məmmədov , İ.Seyfullayev Bakı – 2013
18. Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. «Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən 700 termin» Bakı-2004
19. İ.M.Mahmudov , T.Ş.Zeynalov , N.M.İsmayılov . İqtisadi təhlil. Bakı – 2010
20. S.Z.İsayev , “İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi” I buraxılış Bakı - 2011
21. Məmmədov Ə.S. “ Azərbaycan iqtisadiyyatının sağlamlaşdırılmasında investisiya siyasətinin rolu. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf mərhələləri ” Bakı - 2001
22. M.C. Atakişiyev , R.N.Nurəliyeva , N.H.Abbasova . İnvestisiya fəaliyyətinin təşkili. Bakı – 2012
23. M.C Atakişiyev , H.M.Abbasova , N.H.Abbasova “Mikro və makroiqtisadiyyat” dərslik , Bakı – 2010.
24. Мустафаева Н.М., «Основные направления социально-экономической ориентации при переходе к рыночным отношениям», Известия АНА, Б., «Елм», 2000.
- 25.Мейбуллаев М.Х., Кулиев Р.А., «Проблемы формирования импортозамещаемой модели развития в трансформирующейся (переходной) экономике. Сборник статей международной научно- практической конференции на тему «Конкурентоспособность региона», Даугавпилс, 2008;
- 26.Носов С., «Интеграция инвестиционных ресурсов в структуре стратегического альянса», журн. «Вопросы экономики», Москва, №1, 2006г.

- 27.«Основные вопросы современной экономической теории», журн. «Вопросы экономики», Москва, 2006г.
- 28.Петров Ю., «Стратегия экономического развития и увеличение бюджетных доходов: где взять ресурсы?», «Российский экономический журнал», Москва, 2000 г.
- 29.«Статистический ежегодник Южно-Кавказских стран», Тасис, «Сада», Б., 2000
30. Abdullayev A.A. Azərbaycan milli iqtisadiyyatında investisiya fəaliyyətinin strategiyası, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, humanitar və ictimai elmlər seriyası (iqtisadiyyat). Bakı: Elm, 2012
31. Muradov S.M. Azərbaycanda demoqrafik inkisaf və məşğulluq problemi. Əmək bazarının formalaşması. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı Ağrıdağ nəşriyyatı, 2007
32. Müstəqillik illərində Azərbaycanda innovasiyaların inkisafı – məqalə toplusu. AMEA Elmi innovasiyalar mərkəzi. Bakı - 2011, 225 s.
33. Azərbaycan Respublikasının 2016-cı ilin dövlət və icmal büdcələri üzrə layihələrin təqdimatı.
34. Барышева А.В. и др. Инновации Москва - 2009. 384 с.
35. Корчагин Ю.А.. Маличенко П.П. Инвестиции: теория и практика. Ростов-на-Дону - 2010, 509 с.
36. Кравченко Н.А. Инвестиционный анализ. Москва - 2007, 264 с.
37. Марголина А.М.. Быстрыкова А.Я. Экономическая оценка инвестиций. Москва - 2011. 240 с.
38. İbrahimov F.M. Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyalar və onun milli iqtisadiyyatın dirçəlməsində rolu. Bakı 2007
39. F.Kaşıyeva. “Azərbaycan banklarının investisiya fəaliyyətinin prioritet istiqamətləri” 2015
40. Ə.Ş İmanov . “ Biznesin investisiya strategiyası” Bakı – 2014

41. F.B.Əliyev . İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirməsi . Bakı – 2003
42. Əliyev A. L . Azərbaycan sənayesində xarici və daxili investisiyalardan səmərəli istifadə problemləri.Bakı 2004
43. A.Bayrakdaroglu “Riskli yatırım projelerinin deęerlendirmesi”. Kayseri 2013
44. Məmmədov Ə.S. Azərbaycan sənayesində investisiya fəaliyyəti və onun təkmilləşdirilməsi.Bakı 2005
45. Rajasekaran, Govindasamy (2002).“Competition for Foreign Direct Investment; Its Impact on Working People” OECD Global Forum on International Investment Attracting Foreign Direct Investment for Development, Shanghai, s.1–8.

Web saytlar.

- 46.www.economy.gov.az – Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi saytı. Azərbaycana xarici investisiya qoyuluşları
- 47.www.economy.gov.az – Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi saytı. Xarici investisiyalar
- 48.www.stat.gov.az – Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı.

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Magistratura Mərkəzi əyani şöbənin
604 qrup magistrı Qaralı Fidan İlqar qızının “ Azərbaycanca investisiya
bazarının formalaşması və inkişaf perspektivləri ” mövzusunda magistr
dissertasiyasının**

REFERATI

Mövzunun aktuallığı.Yeni iqtisadi sistemə keçid üçün Azərbaycanda hüquqi baza yaradılmış, yeni təşkilati-idarəetmə strukturları formalaşdırılmış, istehlak bazarı xeyli inhisarsızlaşdırılmış, iqtisadi idarəetmənin bazar vasitələrindən geniş istifadə olunması üçün iqtisadi idarəetmə strukturları yaradılmışdır.

Müstəqillik illərində həyata keçirilən sistemli və geniş əhatəli, siyasi və sosial iqtisadi islahatlar ölkənin sosializm iqtisadi sistemindən bazar sistemə keçməsi üçün tələb olunan maddi-texniki bazanın yaradılması üçün iqtisadiyyata böyük həcmdə investisiya cəlb edilməsinə şərait yaratdı. 1995-2014-ci illərdə milli iqtisadiyyatın inkişafına bütünlükdə 164017milyon manat investisiya yönəldilmişdir. 2014-cü ildə 1995-ci ilə nisbətən əsas kapitalla investisiya 80 dəfə artmışdır.

İqtisadi inkişafı tarazlı etmək, məcmu tələbi artırmaq, fəal əmək resurslarından səmərəli və tam istifadə etmək, əhəlinin yoxsulluq səviyyəsini azaltmaq, investisiyaların iqtisadi və sosial səmərəliliyini yüksəltmək, daxili tələbatı tam təmin edə bilən istehsal sektorlarına yönəldilən investisiyaların həcmi və dövlət gəlirlərini artırmaq kimi problemlərin həlli davam etdirilir. Ancaq ölkənin yenidən sənayeləşdirilməsi prosesini sürətləndirmək tələb olunur ki, bu da müəyyən disproportsiyaları aradan qaldıra bilər. Ölkə prezidenti demişdir: «Əgər biz öz iqtisadiyyatımızı şaxələndirməsək, yalnız və yalnız iqtisadiyyatımızı neft amili üzərində qursaq, böyük uğurlar əldə edə bilmərik» (1, 13.05.05).

2002-ci ildə Azərbaycan Dövlət iqtisad Universitetində çıxışında unudulmaz Heydər Əliyev demişdir: «Bazar iqtisadiyyatına keçid uzun prosesdir... yalnız bu prosesi ardıcıl surətdə həyata keçirərək Azərbaycanın iqtisadiyyatını daha çox inkişaf etdirə və xalqımızın rifah halını daha da yaxşılaşdırmağa bilərik... Eyni zamanda bu, nəzəriyyə ilə bağlıdır, dünya təcrübəsi ilə bağlıdır. Dünya təcrübəsini siz - bizim mütəxəssislər, alimlər, bu sahənin müvafiq işçiləri toplamalısınız. Nəzəriyyəni - yeni nəzəriyyə icad etməyə ehtiyac yoxdur-ümumiləşdirmək, bizim iqtisadiyyatımıza uyğunlaşdırmaq sizin vəzifənizdir... İqtisadçılar gərək apardığımız islahatların hər birinin həm həyata keçirilmə prosesini, həm də nəticələrini təhlil etsinlər. Ola bilər, bundan yaxşı əsərlər də yazıla bilər. Bu da sizin elmi əsərləriniz olacaqdır» (1, 14.06.02).

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda investisiya bazarının formalaşmasını, investisiya bazarının fəallığını artıran idarə vasitələrinin təkmilləşdirilməsini və ölkəyə investisiya qoyuluşlarının artırılması üçün həyata keçirilən siyasətin ətraflı tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin , Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından , Mərkəzi Bankın məlumatlarından , iqtisadi ədəbiyyat və kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi – aşağıdakılardır :

- ❖ Azərbaycanda investisiya bazarı və onun Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında rolu;
- ❖ Azərbaycan investisiya bazarının inkişafında və səmərəlilişdirilməsində dövlətin rolu və həyata keçirdiyi islahatların işləmə mexanizmi ;
- ❖ İnvestisiya bazarının potensial sahələrinin tədqiqi
- ❖ Son illərdə qoyulan investisiyaların dövlətin inkişafında rolu.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ

РЕЗЮМЕ

Основной целью исследования является формирование инвестиционного рынка в Азербайджане, усиление активности этого рынка путем усовершенствования средств управления, а также проведение всесторонней политики исследования для привлечения иностранных инвестиций.

Новые научные исследования следующие:

- Новые инвестиционные рынки в Азербайджане и их роль в экономическом развитии республики;
- Роль государства в развитии и эффективности инвестиционных рынков и механизм действия реформ в Азербайджане;
- Исследования потенциальных инвестиционных рынков;
- Роль последних инвестиций вложенных в развитие государства;

Диссертация состоит из введения, 3 глав, заключения и использованных литератур.

MINISTRY OF EDUCATION OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC

AZERBAIJAN STATE ECONOMIC UNIVERSITY

SUMMARY

The main purpose of research is to investigate deeply the policy applied to form the investment market in Azerbaijan, to perfect the means of regulation that enhance the activity of investment market and to enhance the investment in Azerbaijan.

The scientific innovation of the research is the following:

- 1) The investment market in Azerbaijan and its role in developing the economy of Azerbaijan.
- 2) The role of the government in developing the investment market and making it effective and the working mechanism of reforms carried out by the government.
- 3) The investigation of potential fields of investment market.
- 4) The role of investment in developing the government over the last years.

The dissertation consists of the introduction, 3 chapters, inferences and the list of books to study.